

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTIK:

DR. BORBÉLY ISTVÁN ÉS VÁRI ALBERT

FŐMUNKATÁRSÁK:

KELEMEN LAJOS, DR. KISS ELEK, LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS és
DR. VARGA BÉLA

LIV. ÉVF.

1922. MÁRCIUS—ÁPRILIS

2. FÜZET.

TARTALOM:

„Istenországa tlbennetek van“. V. A. — — — — —	73
A vallások jövője. GÁLFI LŐRINC — — — — —	75
Az élet evangéliuma. ÜRMÖSI JÓZSEF — — — — —	84
„A székelyek Erdélyben“. PÉTER LAJOS — — — — —	88
Comte filozofiai rendszere és bírálata. (Befejező közlemény.) LŐFI ÖDÖN	92
A szellemi szabadságért. (Roman Rolland manifesztuma a háború után.)	
Fordította DR. KAUNTNÉ ENGEL ELLA — — — — —	97
Aktuális ügyek. II. Énekeskönyvünk új kiadásához. PÁLFFI MÁRTON —	98
Kolozsvári klenodiumainkról. K. L. — — — — —	105
Árkosi Ferenczy Lajos — — — — —	107
Külföldi szemle. DR. KISS ELEK — — — — —	108
Irodalom — — — — —	110
Különfélék — — — — —	114

CLUJ—KOLOZSVÁZ

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTEZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1922.

NYILVÁNOS NYUGTÁZÁS.

I.

Az U. I. T. alapító és rendes tagjai:

I. Akik alapító tagsági díjukat egészben vagy részben befizették:

Dr. Abrudbányai Ede (500), dr. Árkosy Gyula (500), Barabás András (500), dr. Borbély Ferenc (100), dr. Borbély István (80), Brassói egyházközség (1216), dr. Elekes Dénes (500), Ferencz József püspök (500), dr. Ferencz József (500), Ferenczy Géza (10.000), Ferenczy József (500), Fogarasi egyházközség (500), Gálfi Lőrinc (400), Gergely Sándor (500), Halmágyi Gábor (250), Homoródszentpáli egyházközség (150), Keresztény Magvető régi szerkesztősége (450), Kökői egyházközség (191'25), Nagyszebeni leányegyházközség (500), Nemes Nagy Lajos (300), Okládi egyházközség (500), Pál Dénes (500), Pethrichevich Horváth Kálmán br. (500), Péter Sándor (500; 1000 K-ról szóló hadikölcsönkötvényben), dr. Péterffy Áron (500), Sigmond József és neje (500), Sigmond Tamás (500), dr. Simó Zsigmond (500), Szentgericei egyházközség (500), Szentpáli egyházközség (500), Székelyderzsi egyházközség (500), Székelykereszturi lelkész-továbbképző tanfolyam (1101), Tana Sámuel (500), Ürmösi József (500), Vári Albert (500), Végh Benjámín (500).

II. Akik alapító tagsági díjukkal még tartoznak:

Ij. br. Dániel Lajos, Gvidó Béla, Homoródjánosfalvi egyházközség, dr. Jakab Tibor, dr. Kiss Elek, Keresztesi Dénes, Kovács Imre, Lőfi Ödön, Lőrinczy István esperes, dr. Lukácsi József, Murvay Sámuel, Pál Ferenc, dr. Szentiványi Gábor, dr. Szentiványi József, Útő Áron, Végh Benjámín, dr. Vernes István.

III. Rendes tagsági díjat fizettek az 1920. évre. (25 L.)

Bedő Imre, Bencédi Pál, Benedek Gábor, Biró István, Erdős Mihály, Faluvégi András, Gál Mózes, Gállfy Zsigmond, Göncz Mihály, Gyöngyössy Károly, József Lajos, Kelemen István, Kelemen Lajos, Kilyéni Endre, dr. Kiss Elek, Kovács Akos, dr. Költő Gábor, Lőfi Gyula, Osváth Gábor, Régeni Áron, Székely Kelemen, Varga Sándor.

IV. Rendes tagsági díjat fizettek az 1921. évre. (25 L.)

Bedő Imre, Bencédi Pál, Benedek Gábor, Biró István, Erdős Mihály, Gál Mózes, Gállfy Zsigmond, Göncz Mihály, Gyöngyössy Károly, Halmágyi János, József Lajos, Kelemen István, Kelemen Lajos, Kilyéni Endre, dr. Kiss Elek, dr. Költő Gábor, Kisgyörgy Imre, Lőfi Gyula, Osváth Gábor, Régeni Áron, dr. Szász Jenő, dr. Szentiványi Kálmán, Székely Kelemen, Szén Mihály, dr. Tóth György, Útő Lajos, Varga Sándor.

V. Rendes tagsági díjat fizettek az 1922. évre. (25 L.)

Antal József, Bencédi Pál, Benedek Gábor, Halmágyi János, Kelemen Lajos, Kiss József, dr. Költő Gábor, Lőrinczy Domokos, Nagy Vilmos, dr. Szász Jenő, Útő Lajos, Zsakó Gyula.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIV. ÉVF.

1922. MÁRCIUS—ÁPRILIS

2. FÜZET.

„ISTENORSZÁGA TIBENNETEK VAN“.

Galilea hullámos mezőire Jézus korában is az a nap ontotta áldásait, amely hajdan a nagy király: Dávid idejében ragyogott reá. Az árpa és a búza most is olyan dús kalászatokat hajt a földön. A Kármelhegyének szőlőtáblái most is gazdag fürtökkel jutalmazták a szorgalmas munkáskéz fáradságát. A genezáreti tó most is bőven termeli a halakat. A Jordán folyó most is olyan vígan futja pályáját végig az országon s ugyanolyan szeretettel integet partjain az oleander és fügefafa berkekre. Szamaria dombjain most is olyan jókedvűen lefelé szel a nyáj. A főváros: Jeruzsálem pedig azóta hatalmas méreteket öltött. A királyi palotát, mely egykor bámulat tárgya volt, azóta messze túlszárnyalták versenytársai. Mégis... mégis ma a nép nem olyan boldog, mint volt akkor, régen. A pásztor búsan követi vígan ugrándozó nyáját. A földmives fejét a földre hajtva hasogatja a Genezáret mezején termő barázdáit. A szép főváros palotasorai között magába zárkózva jár-kelel az igazhitű ember. Ha vannak sadduceanak, akik a külső hatalom fényében sütkérezni szeretnek és tudnak, de a nagy tömeg olyan árvának, olyan kitagadottnak érzi magát saját hazájában.

Vajjon mi történt itt? Miért e nagy különbség a múlt és jelen között? Miért e nagy változás a lelkek világában? Talán ma nem úgy születik az ember, mint régen? Talán végleg kiapadtak az öröm forrásai a világból s ami régen vidámságra hangolta, ma az is szomorúságára van az embernek? Nem. Az ember ma is ugyanaz, aki régen volt. De van egy, ami nagyon megváltozott körülötte. Nemzeti királyai régen letűntek. A fogság szenvedései nem tudták megváltani az országot. Idegen hatalom járma nyomja a szabadságért annyit harcolt nép lelkét. Fáradságának és verejtékének a gyümölcsseit idegen hatalom oltáira kénytelen áldozni. Római helytartók szeszélye üldözi s római katonák kísérik minden lépését, szavát és gondolatát. Oda van a nemzeti jóllét és biztonság-érzet. Oda van az ország szebb jövőjébe vetett hit és bizalom. Mit ér a természet minden külső szépsége, ha abban a lélek nem tud gyönyörködni s mit ér az Isten áldása, ha azt az ember könnyes szemmel nézi? Hol van a hatalom, mely az em-

bert ismét visszaadja önmagának? Hol van az az erő, amely ismét megnyissa az öröm, a remény és bizalom kiszáradt forrásait? Vagy pedig mint a hervadó virágnak a forró napsütésben, a lassú pusztulás már e népnek a sorsa? Nincsen miért élnie? Nincsenek vágyai és eszményei? Mivel a régiből a sors kiméletlenül kiábrándította, újakat többé nem tud teremteni? Eszmények nélkül pedig nincs élet, nincs fejlődés, hanem csak hervadás és lassú halál.

Ebben a kétségbeejtő helyzetben megjelenik a Mester prófétai lelkével és beszédével. Egy ideig talán őt is elfogta a honfiúi bánat keserősége: mert hiszen az írások szerint, mikor az Olajfák hegyéről lenézett az alatta elterülő fővárosra, megsiratá annak gyorsan bekövetkező szomorú sorsát. De azután lelke még főlebb emelkedett. A külső politikai viszonyok szeszélyes hullámaihoz többé nem kötötte boldogságát. Önmagába tekintett és a lélek mélységeibe szállott alá. Itt új világosság támadt s új eszmények napsütése ragyogott reá. Itt van az igazi élet és az igazi boldogság forrása. Ezt a kiapadhatatlan forrást kell megnyitni az ember előtt. Ez az a paradicsom, amelyet külső viszonyok kényszerre s a hatalom ereje soha el nem vehet tőle. Föl a szivekkel hát csüggedő emberek! „Istenországá tibennetek van!“

A régi „törvénynek“ az ő korában is megvolt a tekintélye. Sőt az „lrástudók“ aprólékos magyarázatokkal látták el. Szörszálhasogató pontossággal irták elő az ünneplés, az étkezés, az utazás, a munka, a ruházkodás stb. szabályait. A nép meg is tartotta minden betűjét. A farizeusok jártak elől a példaadásban. Tisztátalan állatot meg nem ettek. Megadták minden „marhájuknak“ a dézsmáját. Böjtöltek hetenként kétszer. Marékkal szórták a pénzt a szegények ládájába. A templomba az ünnepeken tolongott a nép s az áldozati állatok eladása jó üzlet volt a „kufárok“ kezében. Pogány ember házába be nem mentek volna ünnep előtt, hogy meg ne fertőztesse. Mégis... mégis nem volt vallásos ez a nép. Csak „szájjal“ tisztelte az Urat. Megszűrték a szunyogot s elnyelték a tevét. A holt betűben keresték az életet, a látszatban a vallást és az erkölcsöt. Külső hitvallásokkal akarták pótolni a vallásos hit hiányát. Jött ismét a Mester prófétai szóval és lélekkel. Szépen »kifestett koporsóhoz« hasonlította a külsőségek lovagjait. Nem! nem ez az út vezet Istenhez! Térjete meg azért és teremjete a megtéréshez illendő gyümölcsöket! Mert „Istenországá tibennetek van“.

„Akinék füle van, az hallja, mit mond a lélek a gyülekezetnek“.

A VALLÁSOK JÖVŐJE.

Több mint harmincöt esztendővel ezelőtt dr. Brassai Sámuel, a Dávid Ferenc Egylet néhai nagynevű elnöke, felolvasást tartott a jövő vallásáról, amelynek végső megállapodása az volt, hogy a jövő vallása sem új, sem ezután megtisztítandó vallás nem lesz, hanem, az ő szavai szerint, az a vallás tarthat leginkább számot a mivel világot kedvezésére, amely az általános keresztyénységben gyökerezve ez idő szerint a legtisztítottabb... az unitáriusok vallása.

Ez a mondhatni száz éves tapasztalás és alapos indokolás után hozott ítélet minden esetre felül áll azon, hogy én kifogásolhatnám. Sőt teljes a meggyőződése is annak igaz voltáról, mert őszinte, elfogulatlan és a kor színvonalán álló emberrel nem találkoztam, aki ennek ellene mondott volna, és saját csekély tanulmányaim is annak igaz voltát erősítették meg.

És mégis az elmúlt harmincöt esztendő alatt ez a „jövő vallása“ a világnak általunk lakott részében legalább külsőleg előre egy lépéssel sem haladott. Ellenkezőleg igen komoly jelenségekkel találkozunk, amelyek a „jövő vallásá“-nak elterjedését talán hosszú időre visszavetik.

A legkomolyabb ezek közül a jelenségek közül az az ellenszenv, vagy legalább is közönyösség, amely ez utolsó harmincöt esztendő alatt az embereknek lelkét a vallás kérdésében elfoglalta. Jellemzője, sőt épen megőző átka ez utóbbi évtizedek vallásos életének, hogy az emberek hozzátartoznak valamely vallási felekezethez, mert abban születtek, mert ez a szokás, és mert a törvény is ezt megkívánja. Azonban maguktól sohasem kérdezik meg, hogy hisznek-e abban a vallásban, és ha hisznek, vannak-e aziránt kötelességeik, amelyeknek teljesítésére őket a lélek sarkalja. Még a buzgóbb rész is Pató Pál úr szerint vallja, hogy majd ráérünk erre még.

Ezenfelül a *szociális kérdés* előtérbenyomulásával „új király támada Egyiptomban, aki Józsefet nem ismerte vala.“ A Jézus által hirdetett vallási értékek, az alázatos és tiszta szív, a szeretet, az önfeláldozó szolgálat, a könyörület, a megtérés, Isten országának a keresése, sőt a minden ország támasza és talpköve, a tiszta erkölcs is, csak másodrendű értékekké süllyedtek, vagy még

ki is nevetik azokat, mint amelyekkel az együgyűek magukat nevetséges módon ékesgetik. A félremagyarázott társadalmi kérdés harcosai százezrével épen a vallás szerveit, az egyházakat tekintik ellenségnek, amely szerintük az elnyomás, a rabszolgaság és sötétség szolgálatában áll.

A *jövő vallása* elterjedésének második nagy akadályja korunknak *anyagias világfelfogása*. Ennek már nemcsak egy pár évtizedre visszanyúló gyökerei vannak. A kutató emberi szellem közvetlenebbül találta az anyagi, mint a szellemi világot. Szűkös látóköre abban gyorsan és messzire kiterjedt. Az a kis lapos tanyér, amely még Jézus számára is a mindenség középpontja volt, hatalmas földgömbbé lett. A fölötte levő egek és az alatta levő pokol eltűntek s helyettük egy mérhetetlen nagy világ állott elő számtalan sok naprendszerrel. A természet törvényeinek és rejtett erőinek megismerése és azok felhasználása ellenállhatatlan erővel ragadják magukkal az elmét és viszik sikerről-sikerre. És a siker a legtöbb esetben elszédíti az embert, vagy legalább is elvakítja és érzéketlenné teszi a tömegeket. A huszadik század kezdetén az anyag uralkodik a lelkeken nemcsak a műhelyekben, gyárakban, bányákban és kereskedelemben, hanem a családokban, az iskolákban, az irodalomban, a politikában és a bölcsészetben is. Azt pedig már Jézus megmondotta volt, hogy „senki sem szolgálhat két úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli és a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik és a másikat megveti“; és ismét: „ahol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is. A anyag imádása mellett a vallás, a léleknek az imádása, háttérbe szorult, és sokaknál még az a meggyőződés is hitelre talált, hogy a vallás egy tudatlan kornak babonás hagyománya, mint a gyermekmesék tündérvilága a meglett férfikor szemében.

Az anyagias gondolkozás tudatlanabb része ebből a kételkedő világfelfogásból már az Isten nélkül való, vagyis *aszttheista* felfogást hirdeti; a magát tudósabbnak valló rész pedig tudományos szórszálhasogatásával azt akarja bizonyítani, hogy Istenről az embernek semmit sem lehet tudnia, vagyis az *agnosztikus* felfogás vallója.

Ilyen kedvezőtlen előjelek és feltételek között is meggyőződésem az, hogy a vallás az emberi léleknek belső ösztöne, életének kiegészítő része és szükséglete, amely amint a múltban jelentős szerepet játszott az emberiségnek történetében és fejlődésében, úgy a jövőben is elsőrangú tényező lesz ennek a földi életnek szebbé és boldogabbá tételében, a lélek vágyainak, lehetőségeinek és hivatásának megvalósításában.

Igaz, hogy a jövő tudása el van zárva az emberiség elől. Még az anyagi világban is a jóslás mindig bizonytalan és sokszor messze elút a valóságtól. Mennyire csalatkozhatik az a lelki-világban, amely az anyaginál sokkal kevesebbé ismeretes! Még az időjárás megjósolása is kétes értékű, pedig ott tudományos eszközök állanak rendelkezésre. Ismerik a levegő mozgásának gyorsaságát, annak irányát, hőállapotát, nedvességi viszonyait és azokat a törvényeket, amelyek abban változásokat idéznek elő: és mégis csalódásoknak vannak kitéve. Egy író azt mondja, és én is hiszem ezt, hogy ő a jövő megjósolásának semmi más módjáról nem tud, kivéve azt az egyet, amely a multnak ismeretéből folyik. Ha tudjuk, hogy valami miképpen történt a multban és látjuk, hogy miképpen alakul a jelenben, akkor emberi, s így nem csalatkozhatatlan véleményalkothatunk arról is, hogy azzal mi lesz a jövőben.

A multnak tanusága szerint amióta ember van a földön, vallás mindig volt. És amilyen volt az emberi lélek, mindig olyan volt vallása is. Az ember csak úgy gondolkozhatik, remélhet és érezhet, amint tud. Ha a lélek durva, tudatlan, gyenge és kegyetlen, akkor vallása is durva, tudatlan, gyenge és kegyetlen. Amikor a természet ölen élt állat először jutott emberi öntudatra, azonnal megkezdődött az az általános és örökkétartó vallásos kutatás Isten után, amely azóta mindig folyik minden törzsnél és nemzetnél, úgy a legelmaradottabbnál, mint leginkább előrehaladottnál. Az ember mindig törekedett, hogy megtalálja lelke számára a maga Istenét. Mindig törekedett, hogy megismerje annak akaratát, és ez isteni akarat betöltésében találta fel a maga és körülötte levő mindenség létezésének okát, hivatását és rendeltetését.

Vajjon lehet-e ez másképpen is? Nem kívánja-e meg a dolog természete azt, hogy az ilyen értelemben vett vallás meglegyen mindaddig, amíg csak emberi lélek lesz a földön és az emberi lélekhez hasonló valami a nagy mindenségben? Meggyőződésem szerint a vallás örök lényege az a viszony, sőt éppen rokonság, amely az emberi lélek és azon végtelen hatalom között áll fenn, amelyet a nagy mindenségben megnyilvánulva látunk. Ez a viszony pedig nem eltűnő, hanem valami örök, amelyet sem társadalmi kérdés, sem egyoldalú és elfogult materiális gondolkodás megváltoztatni, sem megszüntetni nem tud. A tékozló fiu meggondolatlanságában és ifjui hevében elhagyhatja atyját, lehet idegenek szolgája, és emiatt szenvedhet is, amint korunk szenved: végül megtér az ő atyjához és belátja, hogy vétett az Ég ellen. Így a vallások jövőjéről való aggodás az én ítéletem szerint nincs kellően indokolva.

Sokkal indokoltabb és mindnyájunkat közlelöl érdeklő kérdés az, ami felolvasásom tulajdonképpeni tárgya, hogy milyen lesz a vallások jövője? Milyen alakot, milyen kifejezést fog az nyerni a jövőben? Milyen lesz annak az élete?

Ezeknél a kérdéseknél már sokkal bizonytalanabb alapon állunk, mint a vallás lényegénél. „A szél fú, ahová akar és annak zúgását hallod, de nem tudod honnan jő és hová megy“, azt mondta Jézus a negyedik evangélium szerint. A vallások külseje olyan változatos volt a multban és annyira elütő egymástól a jelenben is, hogy annak a jövőjéről valami bizonyosat megállapítani aligha lehet. A külső mindig az izlés szeszélyei szerint alakul a vallásban éppen úgy, mint a ruházatban. A divatnak pedig az irányát meghatározni csak nagyon rövid időre lehet. Azt azonban mégis bizonyosnak vehetjük, hogy a külső megjelenés mindig oki összeköttetésben áll a belső lényeggel, a léleknek a milyenségével. Igaz, hogy a látszat sokszor csal. De mégis a szabad és egyéni izlésből folyó külső a legtöbbször a léleknek megnyilvánulása.

A vallás külső megjelenésében általában három főirányzatot találunk, amelyek előállításuk idejére nézve ugyan egymásután következtek, de azért talán azokat mégsem lehet teljes bizonyossággal fejlődési fokozatoknak is megállapítani.

Az első irányzat a *szertartásos alak*. Azoknál, akik a vallásban ennek az irányzatnak hódolnak, a vallás megnyilatkozásának legfontosabb része a kultusz, vagyis bizonyos megkivánt és elengedhetetleneknek képzelt cselekedetek végrehajtása. Ezeknek nem nagyon fontos a magaviselet. A fődolog az áldozás, amelyet meghatározott alakban, meghatározott oltáron, meghatározott szertartások között, meghatározott ruhákba öltözött papok mutatnak be Istennek, vagy az isteneknek. A papnak ekkor a szélrózsa egy meghatározott irányában kell állania, meghatározott mondásokat meghatározott hanghordozással elénekelnie, amint azt feltevéssük szerint az Isten kívánja. Ez irányzat szerint vallásos ember, vagyis az Isten akaratát teljesíti az, aki ez áldozatokban részt vesz és ezáltal az Isten rendeletének az ő imádásával eleget tesz. Ellenben aki ezt nem cselekszi meg, az nem vallásos ember és extra ecclesiam non est salus, vagyis az egyházon kívül nincs üdvösség.

A vallás második megjelenési alakja a *konfesszionális irányzat*. Ez irányzat követőinél a szertartások sem hiányzanak egészen, sőt az erkölcs a jellem és világfelfogás is bizonyos méltánylásban részesülnek, mint a szertartásos irányzatnál is. Azonban a fő do-

log itt a hit. Fogadj el bizonyos állításokat igazaknak, mert ezt Isten így kívánja: és akkor vallásos ember vagy, akkor üdvözülsz, különben pedig örök kárhozatra kerülsz. Ennek az irányzatnak különösen a keresztény vallásban volt és van nagy szerepe. Már az úgynevezett áthánáziusi hivallás meghatározta, hogy annak, aki üdvözülni akar, mindenek előtt meg kell tartania az egyetemes hitet, amelyet ha valaki nem tart meg sértetlenül és épen, kétségen kívül örökre el fog veszni. A reformátorok ezt az irányzatot még jobban megerősítették. Luther már ez irányzat híve volt és Joachim választó fejedelemnek azt írta, hogy ha a reformációt bevezeti akár pápai ruhát ölthet magára, mint Áron, s nem egy, hanem hét körmenetet tarthat, mint Dávid a szent sátor előtt. A protestáns viták idejében a ceremóniát közönyös dolognak tekintették, mialatt az idéztető és kötelező hitvallásokat gyártották.

A harmadik megjelenési alak a *spiritualis irányzat*. Ez irányzat követőinél a rituális cselekmények és a hitvallások állításai mind másodrendű dolgok. Szerintük a fődolog a vallásban a lelkelet, a jellem, a léleknek milyensége. Légy becsületes, gyöngéd, jóakaró, törekedjél az igazság megismerésére s embertársaid szolgálatára és segítésére: ez az irányzat elve. E mellett imádkozhatol földreborulva, tédenállva, áldozhatsz ahol és amit akarsz, és hihetsz abban, amit lelked neked sugall. Az evangéliumok tudósításai szerint Jézus ennek az irányzatnak volt szószólója. Ő azt mondta hogy az isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. Az ótestamentum prófétái szintén ezt hirdették. „Szereztek magatoknak új szívet és új lelket“ mondja Ezékiel. „E nép szájjal közelget és csak ajkaival tisztel engem, szíve pedig távol van tőlem“ mondja Ézsaiás egyik helyen. „Mire való nekem véres áldozataitoknak sokasága, ezt mondja az Úr; ... tanuljatok jót tenni; törekedjete az igazságra; vezessétek jóra az erőszakot“ (És. I. 11 17.) „Én az Úr vagyok, az aki a szívet fürkészem és a veséket vizsgálom“ mondja Jeremiás. „Vizsgáld az én veséimet és szívemet“ így imádkozik a zsoltáríró.

Természetesen a vallásnak ezek a megjelenési alakjai nem zárják ki egymást, együtt is megférnek az egyéni vallásban, de az egyházi szervezetben egyik vagy másik túlsúlyra kerülvén, az ad jelleget a szervezetnek. A pogány, a zsidó és az úgynevezett katolikus keresztény egyházakban a ceremonialis irányzat uralkodik, a protestáns keresztény egyházakban a konfesszionális irányzat, az unitárius és más újabb keletű egyházakban pedig a spiritualis.

Tárgyam főkérdése az, hogy ezek közül az irányzatok közül a jövő izlése melyik felé hajlik? Úgy látszik, hogy ebben a tekintetben a huszadik század értelmi vezetői, akiknek keze a jelen életnek ütőerét tapogatja, a spirituális irányzat mellett állanak. Az evangélikáló pietista, methodista, anabaptista mozgalmak minden elfogultságuk mellett is ezt az irányzatot szolgálják, és ennek a szolgálatában akarják visszavezetni a kereszténységet Jézushoz. Valóban bámulatos dolog, hogy Jézus ezelőtt csaknem kétezer esztendővel egész vallásos környezetének más irányú befolyása alatt is a tiszta spiritualizmus hirdetője és gyakorlója volt. Ő maga imádkozott az ő mennyei atyjához, megtanította tanítványait is, hogy miképen imádkozzanak. De arra semmi szertartást elő nem írt, hanem azt mondta, hogy amikor imádkozol, ne légy olyan, mint a képmutatók, vagy mint a pogányok, hanem menj be a te belső szobádba és ajtódat bezárva imádkozzál a te atyáddhoz. Ő nem írt soha semmiféle hitvallást, sem nem állította, hogy valamely hitforma szükséges ahoz, hogy valaki bejuthasson az istennek országába; hanem azt mondta, hogy szeressed a te uradat, istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és minden erődödből és szeressed a te felebarátodat, mint önmagadat. Ő azt mondta, hogy minden bűn és káromlás megbocsáttatik az embernek, de a lélek káromlása nem. Ő nem volt ellene sem a szertartásnak, sem a hitvallásnak, de a lelkiületet, a jellemet ezeknek fölébe helyezte. Ő azt mondta, hogy mikor áldozatot viszessz az oltárhoz és eszedbe jut, hogy valamelyik embertársadnak panasza van ellened, akkor hagyd ott az ajándékodat, menj és békülj ki felebarátoddal és azután áldozzál. Szerinte tehát fontosabb dolog az áldozásnál az a viszony, amelyben valaki az ő felebarátjával szemben áll.

A vallásnak fennebb körülírt három fő megjelenési alakja között némelyek fejlődési fokozatot látnak. Én ilyen messzire nem akarok elmenni. Azonban történelmileg igaz, hogy a szertartásos irányzat a legrégebb, s ma már elmúlt az az idő, amikor szertartásoktól való eliltás, vagy azoknak megtagadása királyokat foszthatott meg trónjuktól. A hitvallások kényszerített aláírása és az azokra való felesküvés ideje is lejárt.

Ezek után az előzmények után talán elvagyunk készülve arra, hogy egy pillantást vethessünk a jövőbe, s hogy meglássuk az irányt, amelyben haladunk, és hogy a jövő évtizedek mit tarthatnak lényegesnek a vallásban.

A kereszténységnek évezredes ideája az egy akol és egy pásztor eszméjének megvalósítása. A római egyház állandóan

hívja a keresztény társadalmakat, hogy vezetése alatt egyesüljenek. Az angol egyház szintén arra törekszik, hogy a protestáns felekezeteket szerves egységgé alakítsa. Vajjon lehet e kilátásunk arra, hogy ez az eszme megvalósuljon? Meg lehet-e ezt valósítan valaha? És vajjon kívánatos, hasznos és szükséges az egyesülés felé törekednünk, s arra időt, fáradságot és anyagi áldozatot is hoznunk? Olyan kérdések ezek mind, amelyekre feleletet kell adnunk magunknak, ha céltudatos vallásos életet akarunk élni.

Az bizonyos, hogy az egyesülésben erő van, amely olyan nagy dolgokat tud végrehajtani, amelyeket az egyéni törekvés nem tud megtenni. És véleményem szerint mégis az egy akoi és egy pásztor eszménye hiú álom, amely sohasem fog megvalósulni, vagy legalább belátható időn belül nem. A dolgok haladása, növekedése, fejlődése e világnak a rendje szerint épen ellenkező irányú: az egyszerűből összetett, az egyfajúból másfajú lesz. A természetben a csillagászok állítása szerint valamikor egység volt, amikor a végtelen tért bizonyos tűzfelhők töltötték be, és abból az egység felbontásával naprendszerek, napok, bolygók és csillagok lettek, változatosabbá, szebbé és bámulatosabbá tevén a mindenséget. Ezt a differenciálódást találjuk a földön is, amint az egyformaságból az ásvány-, a növény- és állatvilág kivált, és azon megjelent az ember is, mint azoknak ura. Kereshetünk-e és várhatunk-e egységet ezek közül csak egyben is pl. a növényvilágban? Vagy szebb, jobb, tökéletesebb volna e az az állapot, ha mondjuk, a rózsatenyésztés arra törekednék és törekedhetnék, hogy egy fajtájú bármely szép rózsza tenyésztésével a többit megsemmisítse?

Meggyőződésem az, hogy a vallásban, a lelkiéletben is a megosztás, a differenciálódás nem véletlen, nem eltűnő, efemer jelenség; hanem szükségszerű belső törvény, vagy a vallás nyelvében szólva, gondviselészerű állapot, amely a lelki életet mélyebbé, gazdagabbá, szebbé és értékesebbé alakítja.

Szükséges és kívánatos e a lelkiélet egyformásítása? Nem. Mert az azonos volna a halállal vagy legalább a visszaeséssel. Jézus azt kívánta, hogy követői legyenek tökéletesek, mint a mennyei atya tökéletes. Ettől a magasztos céltől még nagyon messzire vagyunk, és hozzá csak a fejlődés útján közeledhetünk. A fejlődés pedig mindig a heterogén erők összeütközése által történik. Az acél és a kova összeütése hozza elő a szikrát; különböző elemek érintkezése által indul meg a villamos áram; és a vallások változatos alakjainak érintkezéséből jelenik meg közöttünk az igazságnak lelke, amely elvezérel minden igazságra.

A lelkiélet fejlődése éppen olyan változatos, mint a testi életé. Más az a gyermeknél és más a meglelt korúnál; más a nőnél és más a férfinál; más a nomád életben, és más a modern világban; más az értelmi tudás alacsony fokán, és más az értelem magasabb színvonalán. Sokan vannak a húszadik században, akik még az emberi életnek csak a legalsó fokán élve alig hagyták el az állati életet. Mások a Joshua és a bírák korának önző nemzeti életét élik és istenét szolgálják. Ismét mások, és legio ezeknek a száma, a középkor büszke lovagjai, akik eszményeikért készek keresztes hadjáratokat folytatni, vagy az eretnekek máglyái alá fát hordani. De viszont a Jézus előtti időben is voltak, akik magasabb lelki életet éltek, mint a húszadik század átlagembere, s meggyőződésem szerint a húszadik század az, amely megszabadulva az anyagi gondolkodás nyügeitől, hivatva van a valóságos lelkiélet színvonalának felemelésére. A húszadik század felvilágosultsága sokszor úgy érzi magát a vallásos élet jelenségei között, amiként Izsák érezhette, amikor nem látván tisztán, így szólott: „E szó a Jákob szava, de e kezek Ézsau kezei.“ — Mi is gyakran halljuk a vallás hangját, de érezzük az idegen kezet is.

Különösen a régi tudatlan kornak vallásos tanításai és ezeken alapuló világfelfogása ellenszenves a mai kor felvilágosult embere előtt. Mesék a világ előállításáról, az ember teremtetéséről, paradicsomi állapotáról, bünbeeséséről, vízözönről, mennyországról és poklóról, a Krisztus eljövételéről, a test feltámadásáról, a világ végéről és az emberek megítéléséről azok a tanítások, amelyeket a történelem folyása és a tudomány végképen megcáfoltak és amelyek a húszadik század emberének lelkében visszhangra és rokonszenvre nem találnak. Ezeket pedig az egyházak olyan alakban és olyan mértékben tanítják, hogy hívőiknek legnagyobb része ezeket tartja a vallás fő alkotórészeinek, sőt éppen lényegének is, amelyeket gondolkodásuk és egész lelkületük magába nem fogadhatván, a vallást egészen előítéletnek és babonának tekintik, és lelki életük legfennebb csak abban a bizonytalanságban és tusakodásban folyik le, hogy vajjon az ők lelki meggyőződésük mellett üdvözülhetnek-e?

Jézus azt mondta, és azt hiszem, hogy e mondá-ával éppen a vallások jövőjének kulcsát adta a kezünkbe, hogy „aki az ő lelkét (a magyar fordításban *életét*) akarja megtartani, elveszíti azt“ (Mt. 16. 25.) Aki csak a saját életével vagy lelkével gondol és bajlódik, az nem üdvözülhet. Az élet vagy lélek csak akkor lehet istenivé, csak akkor üdvözülhet, ha magáról megfeledkezve beleolvad az isteni jóságba, szeretetbe, önmegtagadásba, emberi elhi-

vatásának mélységébe, istenfiúságának, rendeltetésének magasztos ságába. Minket a gondviselés e földön helyezett örökösre, életre, és ebben a hivatásban kell mindenk fölött hivenek találatnunk. És ettől a hivatástól legalább a jövőben nem fogja visszatartani az embereket a félelem az isten haragjától egy jövő életben „Ha valaki nagy akar lenni az isten országában, az legyen a ti szolgátok“ — mondá Jézus. A jövő vallásaihoz az emberek már nem azért fognak menni, hogy azok az ő egyéni lelküket üdvözítsék, hanem hogy általuk szolgálatot tehessenek az emberiségnek és hivatást nyerhessenek az isten céljainak megvalósításában.

A szertartások tán megmaradnak, mert vannak és lesznek lelkek, akik azokban gyönyörködnek, akik azokat szeretik, akik nemesebb érzéseiket csak ezek által képzelik kifejezhetőeknek; de aligha lesznek azok többé a vallásos élet elengedhetlen feltételei.

A hitvallások is megmaradhatnak s változó tartalommal még szaporodni is fognak. Az ember a maga hitét és meggyőződését kifejezésre fogja juttatni ezután is; de nem lesznek azok az üdvös ségnek elengedhetlen feltételei, hanem csak az emberi gondolkozásnak és világfelfogásnak időben változó kifejezése.

A jövő vallásainak hivatása lesz, hogy az emberiség szolgálatában enyhítsék a szenvedést, erősítsék a gyengét, védjék az igazságot. Hivatásuk lesz, hogy vezessenek, irányt mutassanak az emberiségnek a gondolkozásban, a magaviseletben és az emberiség jövő hivatásának betöltésében, a lélek kiművelésében. Amely vallás ennek a hivatásnak leginkább megfelel, az lesz a jövő vallása. Hogy ellehet-e ez a vallás isko'a nélkül, vagy a jövő iskolája enélkül a vallás nélkül, az felolvasásom keretén már kívül eső kérdés.

Azonban szilárd meggyőződéssel hiszem és hirdetem, hogy a jövő vallásaiban az alaphang nem lesz az öntelt gazdag gondolkozása: „Egyél, igyál én lelkem, sok esztendőre eltett javaid vannak.“ A farizeussal sem fogunk imádkozhatni: „Isten! hálaikat adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint más emberek.“ Még a publikánus imája is csak a múltnak zenéje: „Isten, légy irgalmas nekem, bűnösnek.“ Hanem a jövő vallásainak zenéje a zsolnárfő imája: „Taníts meg, Uram, a te rendeléseidnek utjára, hogy megőrizzem azt mindvégig. Oktass, hogy megőrizsem a te törvényedet, és megtartsam azt teljes szívemből. Vezérelj a te parancsolataidnak útján, mert gyönyörködöm abban. Hajtsd szívemet a te bizonyosságaidhoz, és ne a telhetetlenségre. Fordítsd el az én szemeimet, hogy ne lássanak hiábavalóságot; a te útdon éltess engemet“. . . Legyen úgy!

Gálfi Lőrinc.

AZ ÉLET EVANGÉLIUMA.

Az utolsó esztendőök veszteségei és csalódásai megszoktattak hogy szomorúnak, bánatosnak nevezzük ezt a mi világunkat, életünket. Ebbe a szomorúnak nevezett világba óhajtának egy sűgárnyi örömuzenetet, evangéliumot hirdetni, hogy ne lássuk e világi életünknek csak azt a sötét oldalát, ne érezzük azt a lehangoló érzését, amit a prédikátor írója így fejezett ki: „Minden hiába-valóság e földön.“

A világban ezt a pesszimiztikus, csak rossz oldaláról való tekintését azoktól talán el tudnám fogadni, akik nem keresztények vagy ha azoknak nevezik is magukat, azok a címen, hogy meg vannak keresztelve, de önkényűleg kiszakították magukat a Krisztus által hirdetett édes atyai szeretet karjai közül s visszatérni vagy nem akarnak vagy nem mernek, mert azt gondolják, hogy a megtérést szégyenfoltot hagy rajtuk.

De az evangéliumi alapon álló keresztény ember pesszimista nem lehet, mert számára az evangélium örömuzenet, amint hogy az volt, az lesz minden idők emberei számára, akik keresték és meg is találták a nekik, mindnyájunknak szóló üzenetet. De micsoda örömuzenet van az evangéliumban? kérdezhetik sokan, még azok is, akik az evangéliumok lapjait olvasgatják, akikre ráillik ez a — valljuk meg — még ma sem nagy népszerűségnek örvendő jelző: „bibliások.“ Mert Krisztusnak az a szakadatlan küzdelme kora meg nem értő és őt megérteni nem akaró kortársaival, még megértőinek hitt meg nem értőivel szemben is, hogy volna örömuzenetnek nevezhető? Sokan nem tudják megérteni még ma sem, hogy a váilán súlyos keresztel, fején töviskorónával vagy ítélő bírái előtt megalázva állt Jézusból, minő örömuzenetet lehet kiolvasni?

Megértem ezt a kérdést ismét azoknál, kik az evangéliumok mélyebb ismerete nélkül gondolnak a szenvedő Jézusra, mert az ilyenek nem jöttek, nem jöhetnek rá annak tudására, hogy a kereszt, töviskorona szenvedéseim keresztül is sűgározhat boldogító, örömteljes üzenet!

Én elhiszem, hogy az evangéliumi kereszténységet a legörömteljesebb vallásnak tartanak sokan akkor, ha alapítója a földi

hiú dicsőségekben — úgy, ahogy ezt a mi korunk nagy általános-ságban értékeli és szereti — haladt volna fokról-fokra, fennebb-fennebb a Dávid királyi székéig.

Azonban a keresztyénségnek éppen abban áll igazi értéke, a Jézus által hirdetett édes atyai szeretet megbecsülhetetlen áldása, boldogító volta, hogy ennek alapítója szenvedések átélésén keresztül mutatta meg azt a szolgálatot, melyben az ő életöröme bennfoglaltatott s amely üzenet ma is hangzik felénk örökségül hagyott evangéliumában: „*Közületek senki sem élhet önmagának.*” S ebben, a mások javáért, lelki boldogulásáért, a minden ember számára szóló isteniútság áldott munkálásában találta életének örömét, boldogságát. Ez ez öröm nem hangosan kacagó vidámság, hanem a léleknek csendes megelégülés.

Ha ebből a látószögből vizsgálom a Jézus életét, nem tudom megérteni, annál kevésbé elfogadni némely életfrónak, az evangélium némely magyarázatának azt a róla való felfogását, hogy ő búskomor, a világgal meghasonlott egyéniség lett volna. Nem. Bár az ő országa nem e világból való volt, de e földi világban élt, nem elvonulva, hanem emberek társaságában s ez emberek lelki világába az ő örökkévaló élet evangéliumát igyekezett beplántálni.

Csak egy pár példában világítom meg ez állítást. Azokhoz közeledek, kiket korának társadalma bűnösöknek tartott s midőn e közeledéséért számoltatták, olyan örömteljes munkának értékeli az elveszett emberek megkeresését, mint a pásztor, midőn ott hagyja a 99 juhot, hogy az elveszett 100-ikat megtalálja s a megtalálás örömeire vendégséget rendez. (Luk. 15. (1—8.)

Tanítványai társaságában olyan boldognak érzi magát, mint az a lakodalmas ház népe, melyben ott van a vőlegény. (Márk 2. 18—19.)

Zakeus — a törpe természetű — vámszedő felmászik a fára, hogy a mestert láthassa. Jézus szól hozzá: „Szállj alá, mert a te házadnál akarok ma lenni.” Efeletti megtiszteltetés öröme a zsaroló vámszedőre akkora hatással van, hogy minden erőszakkal elvett vagyona felét a szegényeknek ajánlja. S a mester örömeiben így szól: „*Ma lett üdvössége e háznak.*”

Aki az élet apró jelenségein, de az örökkévalóság magas értékein, ilyen örömteljes lélekkel csüngött a mások boldogsága érdekében, az búskomor lélek nem lehetett. Az nekünk is az örömteljes élet evangéliumát élte, szölte és hagyta.

És most visszatérek oda, ahonnan kiindultam, hogy ebben a mi világunkban annyi csüggedt tekintettel, nyomott kedéllyel, aggódó szívvel találkozunk. Valami olyan néma elfojtott bánat ülte meg

a szíveket, mint a júniusi szép nyári fejlődést leforrázó fagy. Miért e lehangoltság a kedélyekben? Hol van, hova lett a keresztény vallás élető forrása? Kiapadt? Eldugult?

Kereszténység? Sokan vannak, a kik nevetségesnek, semmit-érőnek tartják azt a kereszténységet, mely a civilizáció magaslatáról az embertelenség, istentelenség mélységébe döntötte a világot. Ilyen hangokat lehet csakugyan hallani azok ajkáról, kik a testi kényszer harcai között hitőkben megrendültek, lélekben megtörték.

De kérdem, vajjon a kereszténység, mint elv, mint eszme, mint drága lelki ajándék hibás-e itt? Hibás-e a legkitünőbb fából készült és felszerelt hegedű, ha hozzá nem értők kezelik és hamis hangokat csálnak ki belőle, rossz kézzel játszanak a hurokon? Hibás-e a beoltott csemete, ha beoltás után nem ápolják, nem kezelik és a vad hajtások előlik a nemes ágat?

Hibás-e a kereszténység, mint evangéliumi elv, hogy az ott kifeszített szerete, békesség, jóság, könyörület hurjairól, hozzá nem értő, dilettáns kezek, undorító, hátborzongató hangokat csálnak ki? Hibás-e a kereszténység, mint evangéliumi elv, hogy azt a nemes erényekre beoltott krisztusi galyat, ágat, a hűtlen, sokszor lelkiismeretlen kezelők vad hajtásokkal előlni engedték? Nem! mert én úgy hiszem és vallom, hogy a kereszténység, mint drága szent evangéliumi elv életre, becsületes, emberséges emberi élet élésére rendeltetett.

És ha nem így történt, itt mindnyájunkat illet kis-bb-nagyobb mértékben a „mea culpa“ „az én bűnöm“ csendes érzése, a papokat, hllgatókat, a gyülekezeteket és vezetőit egyaránt.

Ha most keressük a kivezető utat ebből a khaoszból, lelki életünk egén felragyog nekünk is az élet evangéliumának tüze: Vissza az evangéliumi élet kereszténységéhez, hogy így az *élet evangéliuma* legyen bennünk *az evangélium életévé*, hiszen ebben egy földi és egy örökélet boldogsága foglaltatik, „mert nem adatott az emberek között az ég alatt más név, mely által kellene megtartatnunk, mint a Jézus Krisztus.“

Ne engedjük azt, hogy a hozzá nem értő kontárok nyuljanak a mi hegedünk húrjaihoz s azon koldusnótákat vinnyogtassanak, hanem kezeljük hozzáértéssel, hogy a mennyei szeretet, a jézusi békesség testvériség drága melódiáit, dallamait hallassuk és halljuk. Mert nekünk testvérekké kell összeolvadnunk felekezeti különbség nélkül a Krisztusban, ami nem azt teszi, hogy valaki tagadja meg hitvallását, hanem azt, hogy mindenki becsülje a másíknak hitét, mert elveszünk, teljesen e'veszünk, ha még a valási vizály pallosa is fejünk felett függ! Hogy kívánjuk, hogy

várjuk, hogy fajok, nemzetek, országok békeességben éljenek, ha mi a Krisztus követői nem viseljük szívünkben a tanítványság jegyét: „*egymást szeressétek.*“

Ne folytassunk viaskodó sportoló kereszténységet, mely külsőségekben, hatáskeresésben nyilvánult a múltban, hanem mélyítünk be lelkünkbe az evangélium életadó igazságait, mert ha erkölcsös társadalmat akarunk alkotni, ennek nem csak fundamentuma, hanem gyökere a Krisztus evangéliuma. Ne higgyük, hogy nehéz feladat ez! Nem szükség egyéb ehhez, mint egy kevés vágyódása a léleknek, egy parányi fogékonyága a szívnak. Gondoljuk csak meg, mennyit futunk, fáradunk a testi egészség fenntartásáért s közben elfeledkezünk a mi beteg lelkünkéről. Szórakozásunkra érdekes olvasmányokat keresünk, de elhanyagoljuk egészen a biblia, az élet könyvének megismerését, mintha bizony az csak a papok kiváltsága volna! A jó társasmodor elsajátítására gondunk van, de hogy Istennel, a Jézus Krisztussal az evangéliumok megszentelő lelkével szemben kinek-kinek mi a kötelessége? azt hitvallásokból valamikor megtanulták nagyon sokan, de el is felejtették. Mindez azért van, mert a legtöbben tudva vagy tudatlanul nem életnek, hanem tehernek tartják a Krisztust. Pedig nem teher, mert amint a róm. kath. egyháznak egy XVII. századbeli nagy prédikátora igen érdekes hasonlatban kifejtette: „A madarakat --- úgy mond --- nem terheli, sőt könnyebbíti tolluk sokasága, pedig a tollaknak is van súlya, de hogyha a könnyebbségért elhajtáná szárnyának tollait, nem repülhetne, hanem földre esnék testének nehézsége. Hasonló a tollakhoz a Krisztus terhe és szolgálatjának fáradalma, ez segít, erőt ad az élet küzdelmeinek elhordozására, míg ha ezt eldobnók, illetve megszűnnénk vele együtt vinni a keresztet, a magunk terhével nyomatnánk a földre.“

Vegyük hát munkába az evangéliumi élet gyakorlását, szolgálni másoknak örömmel s ebben a szolgálatban emelni lelkünket a magasságban lakozó felé, ki megáld, erőt ad, lelkesít, mint a próféta mondja: „*Akik az Úrban bíznak, azoknak erejük megújul és magasra repülnek mint a saskeselyű, futnak és nem lankadnak meg.*“

Ennek az örömmizenetnek egyik szerény letéteményese Unitárius Irodalmi Társaságunk s midőn ennek egyik tagjaként az élet evangéliumát e gyülekezetben hirdethetem, óhajtanám, hogy határlátszodjék meg az evangeliumi élet követésében.*

ÜRMÖSI JÓZSEF.

* A fenti tanulmányt szerző előadta az Unitárius Irodalmi Társaságnak 1921. júl. 3-án Fogarason tartott vándorgyűlésén.

„A SZÉKELYEK ERDÉLYBEN.“ *

(1822—1922.)

Kerek száz esztendeje annak, hogy egy unitárius papnövendék, kit az unitárius vallásközönség igazi és éles meglátással a jövő emberéül szemelt ki s tanulmányai kiegészítése végett külföldi akadémiára küldött, az 1822-ik év májusában a bécsi lutheránus theologiai fakultásról hazatérve, egy ma már szinte elfeledett költői művecskével lepte meg a magyar nemzetet. Ez az unitárius papnövendék: *Aranyos-Rákosi Székely Sándor*, művecskéje pedig: „*A Székelyek Erdélyben*“ című kis nemzeti eposz volt.

„*A Székelyek Erdélyben*“ tisztán esztétikai nézőpontból, mai mértékkel mérve csekély becsű műnek látszik, de annál becsebb irodalomtörténeti tekintetben. Valahogyan úgy vagyunk e szellemi vagyunkkal is, mint nemeslelkű jöltevőink alapítványaival, melyek a maguk idején tekintélyes összegeket képviseltek, de az idők mostohaasága, az értékek devalválódása vásárló erejüket, üzleti becsetket kegyetlenül megcsappantotta. De valamint alapítványozóink, jöltevőink iránti hálánk és kegyeletünk soha, semmi körülmények között meg nem csappanhat, épen úgy nem mehetünk el közönyösen azok mellett a talán már megkopott, kezdetleges kivitelű újjelzők mellett sem, melyek valaha a magyar nemzeti szellem haladásának útján eligazító, biztató jelek voltak s mint ilyenek a magyar nemzeti szellem elsőrangú bajnokainak megbecsülhetetlen szolgálatot tettek.

Ilyen eligazító jel Aranyos-Rákosi Székely Sándorunk művecskéje: „*A Székelyek Erdélyben*“ című kis eposz is. Ez újjelzőt szemlélgetve, szemembe tűnt a mohosodni kezdő évszám: 1822! Ráeszmélve, hogy épen a századik évforduló mesgyéjén állunk, székely lelkemben megrezdült a kegyelet húrja.

Érzések, gondolatok rezegnek át lelkemen. A „Zalán futásá“nak mélabús előhangjához hasonló hangulat fog el s egyre csak e kérdés cseng fülemben: „Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?“ Nehezen bár, mégis elcsúfíom e rezgéseket, hogy csak halk, harmonikus hangok módjára kísérjék a kegyeletsugalla emlékezősemet.

* Ez emlékezés keretében nem célom *Székely Sándor* életének és írói működésének részletezése, hisz az ő alakját és pályafutását híven és méltóképen megrajzolták tudósaink: *Jakab Elek*, *Gyulai Pál*, *Kanyaró Ferenc* és *Heinrich Gusztáv*. F. I. adatom csupán a kegyeletes figyelemkeltés az érdekes évforduló iránt. Az érdeklődők bővebb tájékozást nyerhetnek a következő művekből: Figyelő 1892; Gyulai: Vörösmarty életrajza 58—62 l.; Keresztény Magvető 1888, 1897 évi.; Régi Magyar Könyvtár I. füzet: A. Székely Sándor: „*A Székelyek Erdélyben*.“

A századik évforduló alkalmából megelevenedik előttem a keresztúri és kolozsvári „*alma mater*“-ek keblén növekedett unitárius diák alakja, aki eleinte a diákos iskola módja szerint próbálgat verselni s 1816-ból való ódájában azt panaszolja, hogy „*örökké voltak Ahhilleseink, soha sem zengettek Homérink*“; 1818 ban pedig még határozottabban lelkesül a „*honnai lantért*“ és a „*szokatlan*“, vagyis *nemzeti énekért*, melyre *Döbrentei Gábor* buzdítja a kolozsvári ifjakat.¹

Látni vélem a *peregrinus* unitárius papnövendéket, amint 1820 nyarán és őszén nyitott szemmel, a nemzeti hagyományon és hún regéken hevülő lélekkel bejárja az unitárius eklézsiákat s megértő füllel hallgatja útjában a *Rika* erdejének susogását *Réka* királynéről, vagy a két *Küküllő*, a két *Homoród*, az *Ügy* és különösen az *Olt* vizének mesélő csobogását az „*Oltvizi tündérkert*“-ről, a kertet védő „*lángos oroszlán*“-ról, meg a féltve őrzött „*arany almáról*.“

Képzetelem elkíséri a hún regéken ábrándozó székely ifjút *Bécsbe*, az egykori császárvárosba, melynek „gyönyörködtető vidéke — mint ő maga írja, — fogva tart ugyan minden tovább röpülni akaró képzetelet, de azért kies, hegyes-völgyes hazája örökké szíve és elméje előtt forog.“ Levelei és jegyzései nyomán magam elé képzelem a német „gunyá“-ba öltözött székely ifjút, amint majd a bécsi *Glorietten*, majd a „*Graben*“ városrész egyik szögletkávéházában elmélkedik, majd pedig a bástyákon sétálgatva szövegetni kezdi a császárváros régi dicsőségét zengő verseit, de aztán mégis csak abbahagyja ezeket, mert a magával hozott „*Oltvizi tündérkert*“ ragyogó fénye elhalványít lelkében minden más képet s ő „idegen sziget madaraként végül is szírtoz hazája felé fordul énekelni.“ Klopstock Messiása s a romanlikusan nemzeti irányú bécsi irodalmi körök hatása alatt végleg elhatározza, hogy nemzeti tárgyról igazi antiik hősköltemény formájában fog énekelni.

Ime, mily sajtáságos az isteni gondviselés útja s hogyan ismétli a történelem önmagát! Miként félszázaddal előbb Besse-nyeit és testőrtársait, úgy a mi Székely Sándorunkat is Bécsben, az osztrák császárváros légkörében még erősebben szállja meg a nemzeti szellemtől áthatott költői ihlet, mint a honi földön. Bécsben készíti el előbb „*Dierniász*“ című nemzeti tárgyú epikai kísérletét, melynek hőse: *Árpád* vezér; majd tervet változtatva: „*A Székelyek Erdélyben*“ című kis nemzeti eposzát írja meg. Zsebében e művec-kével 1822. május havában hazatér s meglepetésszerűleg olyan költői műfajra mutat példát, amelyet írónk és olvasóközönségünk évtizedek óta egyre hangosabban sürgettek; példát ad a *nemzeti tárgyú, nemzeti mythologia szálai-val átszőtt, klasszikus formájú eposzra!* Csak természetes, hogy az ifjú székely költő eposza tárgyául — némi habozás után — a magyar húnmondának azt az epizódját választotta, mely a magyar nép lelkében századok óta élő hagyomány vol

¹ „*Döbrentei Gáborhoz*“ epistola, *Hébe* 1823.

amely szerint a hún birodalom felbomlása után a pártokra szakadt hún népnek egy része keletre indult és Erdély bércei között új hazát talált s az itt letelepedett húnoknak utódai: a mai székelyek. A kis eposz hőségé most már nem Árpádot, hanem *Attila fiát, irnákot* teszi. Három énekből álló kis művébe csodás sugalattal magyar mythologiai elemet visz bele; képzelete megteremti *Haddúr* és *Nemere* alakját vagy legalább nevét; a hún vezérek alakjainak pedig szerencsés ötlettel úgy adja meg az epikai hitelt, hogy a székely helységek és székek nevét: *Uzon, Kálnok, Kéz* s ib. kölcsönzi nekik. E nemzeti tárgyat „eposzi kürt“-jének hangján, Homeros, Vergilius és Klopstock módjára hexameterben énekelte meg s mikor kis eposza 1822. vége felé a „*Hébe*“ című zsebkönyvben megjelent, Vörösmartynak és Czuczornak, sőt Horváth Endrének is, — ki már eposzába belekezdett volt, — nem kis mértékben szolgálta buzdításul, hogy „merész ajakukat hadi dalnak eresztvén, a riasztó vak mélységet fölverjék szavukkal“. És éppen ebben rejlik Aranyos-Rákosi Székely Sándorunk kis eposzának irodalomtörténeti jelentősége. „Vörösmartynak és Czuczornak — mondja *Kanyaró* — halhatatlan része van a szunnyadozó nemzet új életre ébresztésében, de a vakító nap felköltekor ne tévesszük szem elől, hogy a hasadó hajnal halvány súpára jelentette legelőbb a ragyogó reggel közeledtét. A hajnalnak ily első, derengő súpárul tekinthetjük a mi igénytelen székely dalosunknak, Aranyos-Rákosi Székely Sándornak kis művét is. Ez teszi emlékéit feledhetlenné.“ *Az ő képzelete teremtette meg Haddúrt*, a magyar mythologia főalakját. Ha egyéb érdeme nem volna is, maga a Haddur név megőrzi Székely Sándor emlékéit feledéstől.

A klasszikus formájú nemzeti eposz Székely Sándor nyomán hamarosan felvirágozott s a nemzeti szellem ébresztésére Széchenyi politikai izgalmaival karöltve jótékonyan hatott. E műfaj egy rövid évtized alatt ugyan majdnem elvirágozott, divatját múlta, de azért történelmi és irodalomtörténeti jelentősége a mondottak szerint kétségtelen. Kétségtelen e jelentősége nemcsak a Vörösmarty gyönyörű, költői részletekben bővelkedő Zalánjának, hanem Székely Sándorunk kis eposzának is. Hatását, befolyását a székely lelkekre mi sem mutatja meg hatóbban, mint az, hogy egy olyan nagy lélek és eredeti székely egyéniség, amilyen néhai *Sándor János* gimn. igazgatónk volt, saját kezével másolta le elejétől végig Székely Sándor művét a keresztúri gimnáziumi könyvtár számára. És ez a kegyelet nem is csoda! Ézelőt száz esztendővel, „A Székelyek Erdélyben“ című művecske megjelenésekor nagyapáink jóhiszeműleg lelkesedtek ez ősi dicsőség vonzó rajzán s azt olvasva, büszkeségtől, önérzettől dagadt keblök abban a boldog hitben, melyet egyfelől a rege és nemzeti hagyomány táplált, másfelől pedig tüzeslelkű, naiv történetíróink lobbantottak szinte kiolt-hatatlán lángra. E hit öröklődött nemzedékről nemzedékre; törhetetlenül hitte boldog emlékü Sándor Jánosunk is, hogy a székelyek Atilla húnjainak ivadécai. Csoda-e hát, ha azt az epikai költeményt, mely e tárgyról szól, sokan kegyelettel olvasták és őrizték?

Azóta ez a délibábszerű álom szertefoszlott! Minden tárgyi-

lagos, művelt magyar ember meghajlik, meg kell hajolnia, a tudományos kutatás eredményei előtt, hogy a székelyek Árpád honfoglaló magyarjaiból a XI. század vége óta kivált nyugati telepesek, akik a magyarországi erdős területeken baromtenyésztésből élő, favágáshoz pompásan értő s az erdőket jól ismerő magyarok voltak és mint ilyenek valósággal technikai, utászcsapatokul szolgáltak a magyar királyoknak. E kiváló szolgálataikért kapták a magyar királyoktól a még be nem telepített erdős területeket, melyek a baromtenyésztésből élő székely-*[favágó]* magyaroknak inkább kedvök és hajlamaik szerint valók voltak, mint az erdélyi rónák és lapályok.¹

A székelységnek e történelmileg kiderített eredetén nincs mit szégyenkeznie, hisz mint említém, — *ők a magyarságnak legmegbecsültebb katonai elemei*, a magyar királyok kitünő utászcsapatái voltak! A tudományos kutatásnak ez eredményeit igyekeznünk kell a székely nép tudatába is átplántálnunk, hogy lelketlen, magyarságukból, jó érzésükből kivetkőzött elemek a „székely” szóval éket ne verhessenek magyar és magyar közé! Világosítsuk fel székely atyánkfiait, hogy *a székelyek és magyarok egy és ugyanazon nép* s a történettudományi kutatások kétségtelenül bebizonyították, hogy mi, székelyföldi magyarok is Árpád magyarjainak leszármazottai vagyunk!

A hún származásról való álmódózás, az ábrándos hit történelmi szertefoszlásán nincsen semmi sajnálni való! A történetjózanság korántsem jelenti nemzeti mondáink lekicsinylését! Örökbecsű kincsekként megőrizzük e hagyományokat és emlékeket abban a kincstárban, amelyikből valók: *regeköltészetünk kincsházában!* Itt őrizzük a magyar húnmonda újabb feldolgozását: Aranyos Rákosi Székely Sándor eposzát is.

E kis székely eposz irodalomtörténeti szerepe különben egy más, felemelő tanulsággal is szolgál az erdélyi magyarságnak. Azt bizonyítja, — amit sok más irodalomtörténeti adatunk is tanúsít, — hogy az erdélyi magyarságnak mostani elszigetelt helyzetében sincs oka a csüggedésre, mert önálló életerő van bennünk s a múltban, a nemzeti egység idején is a magyar irodalom és művelődés tengerszemeit tápláló források és patakok elég szép számmal eredtek Erdély bércei közül!

PÉTER LAJOS.

¹ A részletek iránt érdeklődőket utalom Hunfalvi P. Magyarország Ethnographiája 299–303 lapjaira, de különösen Karácsonyi Jánosnak Akad. Értekezések a Történettudományok köréből. XX. köt. 3. füzetében megjelent döntő fontosságú munkájára.

COMTE FILOZOFIAI RENDSZERE ÉS BIRÁLATA.

(Befejező közlemény.)

B) *A tudás rendje és tartalma.* Elhagyva az exakt tudományok előbbi fokozatait, midőn a Szociologia tételeihez érkezünk, olyan problémák előtt állunk, melyeknek megfejtéséhez a pozitivizmus nem ad elég segítséget, — holott a tudományok hierarchiája éppen annak betetőző koronája, a Szociologia tételeinek igazolására állítottatott fel. Ezen a téren már olyan tünemények állanak elő, melyek láthatatlanok, a jelenetek mögött egész drámák és katasztrófák, melyek gyakran az élet egész lényegét alkotják. Az öntudat felemeli egy új világ leplét; s *ebben* a világban és nem a fizikaiban és vegytaniban, látható az a személyi és társadalmi emberiség, melyet meg kell ismernünk, midőn Biologiánk utolsó lapját elolvastuk. A sorozat itt megszakad, mert itt nem csupán olyan tüneményekhez érünk, melyek saját magukból valók, hanem a tudásnak egy módjához, amely saját magából való; s azok a törvények, melyek itt támadhatnak, habár paralellek, de érintkezés nélkül lévén azokkal, melyek már meghatározottak, azoknak tartalmából semmit sem vesznek föl és semmi igényt sem tartanak arra, hogy utódaik, vagy beteljesedések legyenek. Minden vonzalomnak két irányban van történelme, melyeknek nincs közös szakasza; kifelé sugárzik látható cselekedetbe, aztán befelé hat, s az öntudatot érintve reflexiókon és refractiókon megy keresztül, melyeknek vonalait semmi látó szerv nem nyomozhatja. Ha a külső észrevétel régi útját habozunk elhagyni, midőn az emberi vonzalmat vizsgáljuk, ennek a benső életnek egész szövevényét elveszítjük vizsgálódásunk előtt. Ha pedig összegyűjtjük annak látható produktumait nyelvben, művészetben és törvényben s úgy tanulmányozzuk őket, mint amelyek magukról beszélnek, — hiszünk nekik olyan jelentőséggel, melyet egy meg nem figyelt forrásból nyerünk s hallgatólagosan használunk olyan anyagot, melyről számot nem adtunk. Ez a rendszernek az a nagy tévedése, melybe Comte elég ügyetlenül esik. Tagadja és kineveti a lélek öntudatát s azután egy önfeledt pillanatban annak titkos kulcsát alkalmazza a társadalmi és erkölcsi létezés óriási épületéhez, melyet *az* emelt és ékesített s körös-körül jár annak kolostorai és emlékkápolnáin között, azzal az illuzióval értelmezvén azokat, hogy még mindig „kivül áll”. — Az öntudat tehát önmagában foglalja a tudás kettősségét s lehetetlenné teszi, hogy a benső tüneményeket, melyeket kijelent, egy vonalba sorozzuk a külső észrevétel által megismert variációval.

Comtenál a tudás encyclopédikus skálája nem csupán elméleti szerkezet. Ez szolgáltatja neki a tudományok között a történelmi eredet és növekedés általános törvényét és azt a valódi rendet, melyben az egyéni nevelés történjék. Mind a két esetben tévútra vezeti

az az eszme, hogy a legegyszerűbb véggel kezdi, melyhez a kezdő tanuló a legkönnyebben hozzáférhet; de elnézi a nagy különbséget absztrakt egyszerű és a konkrét egyszerű között. Ennélfogva egyáltalában nem következik az, hogy még elemi szabályaikban is a mérték tudományai megelőzték volna a megmért dolgok tudását. Amit mi alkalmazott matematikának nevezünk, valójában a matematika bölcsője volt; — és a folyók gátjai emelésének, a mezők elsáncolásának, az oltárok építésének és az ércpénzek sokszorosításának művészetében, továbbá az árnyéknak a napórán való alkalmazásában állott az, hogy a nagyság és szám viszonyai először vétettek észre és általánosítottak. Thales és Anaximander gyakorlati felfedezéseinek és fizikai szemlélődéseinek meg kellett előzniök Pythagoras idealizálását a mértékről, számról és arányról, mint amelyek a világ alapjai és az emberi tudás általános elemei.

Comte nevelési rendszere egészen megfordítottja a természetes állapotnak. Hét éves koráig a gyermek csak érzékeinek és önkéntes tevékenységének fizikai nevelését kapja, továbbá magaviseletének és diszpozíciójának szabályozását; további hét év van adva a szépművészeteknek és nagy nyugati nyelveknek — olyan egyének előtt, akik hét éves korukban még nem ismerik az ABC-t. Tizenöt éves korában kezdődik a tudományos kurzus, melyben két év van adva a Matematikának és Csillagászatnak, heti két órán; két év a Fizikának és Vegytannak; három év a Biológiának, Szociológiának és az Erkölcstannak. A legutóbbi két év alatt nyერendő el, mint *mellék*-tanulmány a Görög és Latin nyelvek tudása. A reflektív tanulmányok és konkrét tudományok teljes hiánya, valamint a nyelvek tanulásának igenis könnyű alkalmazása jellemzik az egész rendszert. Mindez jó lehet kimagasló elmék művelésére, — de minden nevelési tervnek az átlagos embert kell szolgálnia.

C) D) *A tudás fejlődése és az emberi társadalom.* Bármi legyen a tünemények rendje, mely az egyéni, vagy kollektív emberi értelmet elfoglalja, azokat gyermekkorában theologiaiilag, ifjúkorában metafizikailag és érett korában pozitív alapon tárgyalja. Ez a törvény. De hogy e törvénynek mennyire ellentmond a tapasztalás, mutatja épen azok esete, kik a tudományos világban az induktív módszer legkiemelkedőbb kezelői: Bacon, Descartes, Leibniz, Galilei, Newton, Pascal, De Moirre, Young Tamás, a két Herschel, a két Ampère, Oersted, Faraday stb. stb. Teljesen önkényes az az állítás, hogy a vallásbeli agnosticizmust, mely korunk egyes tudósait annyira áthatja, a világrendjének a tudományok által megjavított tudásának tulajdonítsuk; mert ez csupán egyes bibliai előítéletek megsemmisítéséhez vezet s így csak azokat zavarja, kiknek hite a csupa tekintélyen alapult.

De a történelem sem bizonyít a hármastörvény érvényesülése mellett. Comte azt állítja, hogy a középkori katolicizmus jelzi a monotheizmus elközeledtét, a klasszikus tudományok újraéledése a metafizikáét, — míg a XVII. és XVIII. évszázak a pozitívizmusét. A katolikus Egyház, mely a monotheizmus elközeledtét jelzi, Comte szerint a római és görög pogányságból emelkedett ki; a monotheizmus azonban nem az Olymposról és az Albán hegységről indult világgá, hanem a Zsinagógából, amely megelőző eszméit szintén

más keleti fajok vallásrendszereiből vette. E keleti fajok evolúcióját pedig Comte teljesen ignorálja, csakis azt engedve meg, hogy a zsidó monotheizmus a történelemben mint „Koraszülött” jelenik meg — s ennyiben ellene mond rendszerének. A modern Európa vallási kifejlődésének egészen más forrása van, mint civilizációjának. — Amíg a római műveltség volt életben, a kettőnek együtt élnie nem lehetett s csupán a nagy reformáció idejében barátkozott össze a keresztény és pogány szellem.

Comte azt állítja továbbá, hogy a monotheizmus legnagyobb jótéteménye a világi és egyházi hatalom szétválása. Ez ellen csak a zsidó és mohamedán monotheizmust kell említeni, mint a Theokrácia zászlóvivő példáit.

Amit a protestantizmusról mond, az szintén nyílt ellentéte valótlan elveinek. Ugyanis a protestantizmust teljesen metafizikai állapotnak nevezi; de hová lesz ak or abból a theologiai elem, mely a katolikus egyházzal egyetemben, melyből kifejlődött, azoknak teljes lényegét alkotja? Az isteni tevékenység, az isteni közbenjárás úgy az egyiknek, mint a másiknak egész strukturáját már alapjaiban áthatja.

E) *Ethikai tana*. Comte tanításai a családi élettről, a szülői és gyermeki viszonyról, a házasságról és a testvériségről, mint amelyek a társadalmiasítás legerősebb eszközei; továbbá a jogok helyébe a kötelesség tudatának tétele az összesség iránt s végül alapvető erkölcsi szabályoknak elfogadása: mindezek az emberi tehetségekbe látó mély erőről tanuskodnak. Csakhogy mindezek a tanácsok és értékelések emberi természetünk ethikai szervezetét tételezik fel s két tételt foglalnak magukban: 1. hogy a vonzalmak tulsúlya az örvény felett az akaratnak lehetséges, habár erre nem szükséges a törvény eszköze; 2. hogy a vonzalom és energia mértéke fölött s azon túl van kötelességérzet, mely ennek a tulsúlynak parancsoló erőt ad. E két tételre vonatkozólag pedig Comte elveinek alapján nincs semmi biztosítéka, — sőt a tulsúlyban levő vonzalmak teljes azonosítását találjuk az erkölcsi jellemmel, vagy a kötelesség iránti engedelmességgel.

Ha már úgy vagyunk alkotva, hogy cselekedeteink forrásaiban érezzük az erkölcsi különbségeket, természetesen tudni fogjuk, hogy azok között, melyeknek uralkodniok kellene, a jótékonyági vonzalmaknak igen nagy tért kell foglalniok; s ha magaviseletünk problémái előíratnának, legnagyobb részük abból állana, hogy ezt a tulsúlyt biztosítsák. Csakhogy természetünkben egy emelkedő vonzalmi ösztönnek csupa jelenléte, annak viszonylagos értéke érzésén kívül nem teszen minket erkölcsi lényekké, sem pedig az annak való szolgálatunkat erkölcsi cselekedetté. Sok állati törzsnél az anyai ösztön uralkodik minden egyéb felett s majdnem felfüggeszti az önfenntartási energia működését, annyira, hogy saját veszedelmébe rohan; mégis senkisémet helyezi az ilyen áldozatokat egy sorba a szeretet önkéntes hőseivel, amely szintén kötelesség.

Amidőn tehát Comte az ethikai szükségleteket megállapítja, mint általános elvet állapítja meg a vonzalmi ösztön tulsúlyát az egyéni fölött — annyira távol van az erkölcsiség összességének megállapításától, hogy el sem érheti azt, hanem épen csak leírja azt a

vonzalmi állapotot, mely egy nem --- erkölcsi természetnek lehetséges. A szeretet nem egyjelentésű a kötelességgel.

Az ember fevékeny élete Comte szerint lényegileg egoisztikus. Ezt a tulajdonságát azonban a társadalmi folytonos érintkezés folyamán elnyomja a sympathetikus, annyira, hogy az előbbi lassanként elhal; mindez pedig a tudományok hierarchiája törvényének befolyása által történik, mely szerint a Szociológia a végső és megkoronázó tudomány. De hogy egy önző ember feladja élete céljait egy tudományos pirámis összhangjának elrontása kedvéért s mint megtérő bűnös igyekezzék azt fenntartani, ez túlvérmes reménység.

Azonban a pozitivisták és haszonelvűek legtöbb érve az egoizmus elnyomására a közvéleményben van. Ez az erkölcsi hatalom. De hogy ez a hatalom erkölcsi volna, --- semmisen igazolja, mert az emberi társadalomban semmisen regulázható inkább, mint a közvélemény s az legtöbbször a szelek járása szerint ingadozik. Ebben pedig nem nyilatkozik meg lélektani törvény, mert semmi *kötelező* befolyást nem biztosít a vélemény idegen nyomásán kívül, --- ez pedig nem csinál kötelességet ott, ahol ezelőtt nem volt.

Hogy a jogot, igazságot létrehívjuk, ahoz valami egyéb szükséges, mint a sok akaratnak egy akarat ellen való konfliktusa, vagy pedig a leglármásabb többség megbízása. Comte, saját elméletének kifejezéseinél fogva, nem beszélhet kötelességekről, nem használhat olyan nyelvet, mely magasabb vagy alsóbb érdemről beszél. A hiba azonban elméletében van és nem benne; a kötelességérzetre igen nagy súlyt helyez s ennek az ő természetében levő mély gyökere lehet az oka, hogy miért nem ad számot róla, hanem mint önmagától érthetőt állítja, hogy a társadalmi vonzalmaknak kellene uralkodniok és fognak is uralkodni. Ez pedig nem pozitivista tudomány, hanem intuitív és pszichológiai erkölcsstan, --- melyet ő megtagad.

F) *Pozitívista vallás.* A pozitívista vallás Comte szerint „az emberi lét teljes önhangzata, azaz benne egyesül az emberiség legelső kívánsága a legelső érzéssel, a szeretettel.“ Ennélfogva középontja maga az emberiség nagy Lénye, vagyis a múlt és jelen nagy tulajdonságainak átöröklő, változatlan egyetemessége. De ebben a nagy Lényben mi emberségünk saját eszményeit imádjuk, vagyis annak eszméjét, hogy minek kellene örvendeznünk emberi természetünknek a jövőben jobba léte folytán. Hogy pedig annak ilyen tiszteletet adjunk, ellenvethetjük 1. hogy mi nem hiszünk határozottan abban, mint prófétaiban, hanem csak átmenetileg képzeljük, mint nem lehetelent. 2. Ha hinnénk, az egy *faj* eszménye lenne, nem pedig egyéni lelkeké --- s az emberek nem imádnak fajokat. 3. Ha fajokban hinnénk, akkor ellentmondanánk a pozitívizmus legelső elveinek, mert elvont eszméknek hódolnánk. 4. Egy feltételezett jövő, habár a reménység tárgya, nem lehet az imádás tárgya, nem lévén jelen, hogy azt elfogadja --- és senkisésem hoz tudatos áldozatot a semminek. 5. Ha egy isteni jövőt úgy tekintünk, mint amelyet egy isteni eszköz a jelenben és a jövőben szándékosan előhoz, az bizonyára mélyíti az imádás érzetét annak forrása iránt; de ha azt úgy nézzük, mint a mely vaktában készül elő a legalsóbb előzményekből, csak fátálista jelleget von magára, melytől a vallásos érzés visszahúzódik.

Magunk előtt áll egy tükör, melyben saját magunk vágyó tekintetét és félelemmel teljes gondolatait látjuk; semmi magasabb személyt, semmi valóságot nem látunk ott, semmit, ami ott lenne, ha mi nem volnánk; csak egy vak és néma fántómot, mely minket nem ismer és saját magunknak csak tüneménye.

Comtenak a keresztény vallásról szóló történelmi kritikája újszólva csak illúziókban nyugszik. Legkimagaslóbb érve ellene az, hogy a kereszténység azonos az egoizmussal s ennél fogva megtagadja az önzetlen érzelmek létezését.

Ezt az érvet pedig onnan veszi, hogy minden egyes hívőnek legfőbb célja az idvezülés. De elfeledi, hogy ha ez így volna is, ez a cél nem egoisztikus, hanem emberi s mint minden egyéb általános jó, épen úgy hivatkozik az altruisztikus, mint a személyes lelkesedésre. Ami pedig a természetünkben levő önzetlen vonzalmak theoretikus elismerését illeti, kíváncsiak volnánk megtudni, hogy melyik régi filozófiában található meg az; hogyan fejthető meg annak általános elvetése és kigúnyolása pl. a Hobbes és Helvetius iskolájában, — másfelől pedig annak pártolása olyan írónál, mint Butler és Hutcheson. Comte a vallásról való azon benyomásait, melyeket bírál, valamely ellenszenves tanításból vagy példákából nyerte, az evangelisták és apostolok írásainak bővebb ismerete nélkül; mert különben hallania kellett volna a „szeretet törvényéről“, mint „új parancsolatról“, mely annak alattvalóit egymás testvéreivé tette s képezzé arra, hogy az ellenség átkát áldással fizessék vissza; vagy arról, hogy „aki az ő atyafiát, a kit látott, nem szereti, hogyan szerethetné Istent, akit nem látott“ — és „aki nem szeret, az nem ismerheti Istent, mert az Isten szeretet.“

Sőt mikor Comte, saját szavai szerint, „pozitív tanát] végleg megszüaditja a theologiai elnyomatástól és a metafizikai szárazságtól“, önkénytelenül jut el a Jézus szavaihoz: „Jobb adni másnak, hogy nem venni;“ — és mégis ez a vallás, mely neki legszebb ki fejezéseit szolgáltatja, melynek legfőbb gondolatja és symboluma az önfeláldozás — előtte csak „egy végtelen sóvárgás és szolgálai félelem.“ Ilyenek a nagy pozitivistá Atyamester következtetései.

LŐFI ÖDÖN

A SZELLEMI SZABADSÁGÉRT.

Romain Rolland manifesztuma a háboru után.

„Szellemi munkások! — széles e világon szétszórt bajtársak! — elszigetelve öt hosszú éven át hadseregek, cenzura és harcoló nemzetek gyűlölete által, Hozzátok szólunk ma, midőn végre lehulltak a sorompók és megnyíltak a határok. Felhívunk mindnyájatokat megújítani hajdani testvéri szövetségünket, — de legyen ez egy új szövetség, erősebb és biztosabb alapokon nyugvó, mint a régi.

A háború zúrzavart okozott köztünk. A szellemi munkások legtöbbször minden bölcsességét, tudományát és művészetét a hadviselő felsőbbség szolgálatába állította. Ismerjük az, egyes ember gyöngeségét nagy tömeghatások elemi erejével szemben: ime ezek mindent elsöpörtek, mert nem voltunk felkészülve az ellenállásra. Hadd szolgáljanak e tapasztalatok intő példaként minden jövődökre!

Kutassuk a nagy összeomlás okait: a gondolkodók éppen úgy mint a művészek térdet hajtottak a háború bálványa előtt és csak szították a gyűlölet lángját, mely Európa testét és lelkét egyenlően emésztette. Tudományuk, emlékezetük és képzeletük tárházában keresve-kerestek okot a gyűlöletre és találtak régit és újat, történelmi, jogi, tudományos vagy költői alapon. Lerombolták — talán nem is szándékosan — a kölcsönös megértést és szeretetet, elrútván és meggyalázva az Eszmét, melynek elhívott munkásai voltak. Így lett ez szenvedélyek eszköze, egy-egy politikai vagy társadalmi klikk, egy állam, haza vagy osztály önző érdekei szolgálatában. Ma minden nemzet, mely részt vett ez örült tülekedésben, győztes és legyőzött egyaránt megsebezve és leszegényedve került ki a küzdelemből, alázatosan, szíve mélyén szégyelve tettét, hogy örült-sége rohamában elárulta az Eszmét.

Talpra! Szabadítsuk fel a Szellemet minden kötelék, szégyenletes megalkuvás és titkos szolgálat alól! A Szellem nem lehet szolgája senkinek és semminek! De mi mindnyájan a szolgálai vagyunk. Es rajta kívül nem ismerünk más urat. Arra születünk, hogy védjük világosságát, előre vigyük lobogó fáklyáját, — köréje gyűjtve minden tévelygőt. A mi kötelességünk, a mi elhivatásunk sötét éjjelek felforgató szenvedélyei közepette az örökké mozdulatlan sarkcsillagra tekinteni. Kölcsönös megvetés és bűnös indulatok közül hadd emelkedjünk fel az egyetlen igazsághoz, mely szabad és végtelen, felette áll minden előítéletnek, fajnak vagy osztálynak. Mi szeretjük az emberiséget. Szívvel-lelkekkel érte dolgozunk, de csak érte! Nem ismerünk különböző népeket, — de ismerjük a népet — mely mindig véres verejtékkel öntözi előrehaladásának rögzös útjait, — e nép minden embernek összessége, a kik egymás között mind testvérek!

Hadd ébredjenek az emberek e nagy testvériség tudatára és mi verjünk hidat vak küzdelmeik felett az egy igaz és örökkévaló Eszme diadalára!

Franciából fordította: DR. KAUNTSZÉ ENGEL ELLA.

AKTUÁLIS ÜGYEK. *)

Énekeskönyvünk új kiadásához.

Hosszas bevezetés nélkül röviden csak annyit, hogy énekeskönyvünk új kiadása — *készül*, komolyan készül. Ismertetésére más-kor kerítünk módot, ha már egyszer igazán tullezünk az előkészítésén. Az előkészítő bizottság természetesen ezután is szívesen vesz minden hozzászólást és tanácsot, azt szeretné, hogy lehetőleg mindenkit belevonjon a munkába s hogy legalább semmi óhajást meghallgatatlanul ne hagyjon, annál is inkább, mert az ideális sorrend az volna, hogy előbb mi is próbakiadást rendezzünk, mint a reformátusok. Ám erre ma gondolni sem lehet, de meg — sajnos — nem is vagyunk olyan sokan, hogy anélkül is meg ne érthetnők egymást s attól kellene tartanunk, hogy a sok bába közt elveszítjük a gyereket. A mi bábáink (bár többen volnának!) a legfontosabb irányelvekre nézve eddigelé még egy véleményen volnának, azt is tudják és érzik — ami bábák közt elég csodálatos —, hogy sok bába közt elvész a gyerek, s ezért a *dallamot* Régeni Áron, a *szöveget* alulírott kezébe adták, vagy készülnek adni.

A dallam lévén a fontosabb, a megrostálást kántoraink már az őszi főtanácsi ülések alkalmával elvégezték nagyjában. Csak szöveg kell még: a kabáthoz gomb — s a gombhoz kabát. Természetesen ezt már nem lehet bizottságilag elintézni. A vers nem olyan, mint az üggydarab. A csend érleli, nem a forum zaja. Ha kézről-kézre fogdossák, méricskélük, lefoszlik a himpora, elszáll a lelke, a színes virág a sok ide-oda „igazítgatásban“ száraz és okos theologiai értekezéssé fonnyad és ványad s viszont az értekezést egy-két alkalmi még oly sikerült császármetésés se avatja vessé. Szomorú bizonyossága ennek a különböző kiadások ötletszerűen toldozó-foldozó és sokszor inkább rontó, mint javító igazítása.

Mi a szövegrevíziót sokkal gyökeresebbnek, mélyrehatóbbnak, körültekintőbbnek, tervszerűbbnek és főleg öntudatosabb irányelveken gyökerezőbbnek képzeljük. S minthogy ezt bejelentés nélkül, nemcsak a megbízó hatóság, hanem a nagyközönség előtt való bejelen-

*) Folyóiratunk múlt számában megjelent „A bölcsészet tanítása a Teológián“ című tanulmányra több reflexió érkezett s még többnek készüléről van tudomásunk. Ha az összes válaszok együtt lesznek, visszatérünk a dologra.

Itt jegyezzük meg, hogy dr. **Ferenczy Géza** egyházi főgondnok úrnak „*Jelenlegi egyházpolitikánk irányelvei és teendőink*“ című aktuális tanulmánya a főgondnok urat váratlanul ért szomorú gyász miatt lapzártálg nem juthatott kezeinkhez s így annak közlése a jövő számra marad.

Szerk.

tés és tájékoztatás nélkül nem lehet és nem szabad megkockáztatni, nehogy esetleg visszatetszést és a templomtól való elidegedést szüljön: azért egyelőre — minden illetékes helyről jövő biztatás ellenére — úgy határoztam el magamban, hogy előbb mutatóványt, mintegy kostolózt adok itt az új munkálatból s tovább csak akkor folytatatom, ha nem keltek vele sehol visszatetszést. Ez a kis ízelítő így egyszersmind a Próbáénekeskönyvet is mintegy pótolná.

Írányelv az egészséges józan konzervativizmus. Semmit el nem dobni, ami érték. Az Énekeskönyv a Biblia testvére. Százszor inkább maradjon meg továbbra is „művésziellenek“, mintsem divatos Olcsó János szépségeért könnyelműen kiforgassuk ódon tisztességéből s minden muló divaton felülálló zárkózottságából. Az ó-testamentom zordon ereje és fensége magyar protestáns örökség, ha az ódon bibliai zamatot letörüljük róla, istentiszteletünket egyik legnagyobb szépségétől fosztjuk meg. Az új Énekeskönyvön meg kell látszani, hogy egyidős Dávid Ferenczel, hogy együtt sírt Babilon vizei mellett a zsidókkal, hogy megihlette s maga is ihletést nyert a kuruc tábori őrtüzek szivünkbe markoló tárogatójától. Mai énekeskönyvünkön ez — sajnos — nem igen látszik meg. Székely Sándorék igen radikálisan jártak el, azért nekünk a régi Énekeskönyvet is irányadóul kell vennünk. Ez az, amiben jóval konzervatívabbnak óhajtom a bizottság eljárását, mert — s most talán kissé hihetetlennek hangzik amit mondok — nem az az elavult, ami régi; az a vén, ami erőtlen. *Jó Uristen tekintis reánk*-ot például János Zsigmond fejedelmünk is énekelte, még sincs annyira elavulva, mint a csak 9 éves multtal rendelkező „Kéjben úszva száll tehozzád“-féle ujjabb zöngemény. Tordai, sőt részben Bogáti is fiatalabb az 1837-i „igazítás“-oknál, amint pl. Csokonaihoz képest Bajzáékat joggal elavultnak tekintheti az irodalomtörténet. Csinján kell azért bánni a Szenczi-zsoltárokkal is. Az is protestáns örökség. Igaz, hogy kétes értékű, de örökség. Hogy túlteng, hogy sok szép régi magyar dallamot szorított ki, mind igaz, de ezek inkább mellette, mint ellene szóló hibák. Valamicskével több konzervativizmus ide is elfér, ha nem is akkora, mint a reformátusoké, kiket Szenczi annyira fog, annyira megnyergelt, hogy miatta nehezen lesz vaiaha igazán *magyar* énekeskönyvük.

S itt Szenczivel kapcsolatban mindjárt rá is térhetünk, hogyan képzeljük mi a szövegrevízió gyakorlati kivitelét. A mi Énekeskönyvünk is két Szenczi-zsoltárral kezdődik. A tartalom bibliai szépségű mindkettőben, de az elsőből (Isten szent házába bémegyek) ha belé szakadsz, se érezhetsz ki semmi ritmust. A második (Ur Isten, kész az én szívem) a magyar ősi nyolcast csendítné meg, ha az utolsó két sor nem protestálna ellene. A döcögésnek igen egyszerű oka és magyarázata van. Mikor Szenczi uram a nyugati iambusok és trocheusok fordítására adta a fejét, még nem tudtuk, mi az a Rádai-vers. Szenczi nem iambusokat, nem vers-ritmust keresett, hanem csak a fülében zsongó dallamot követve pengette ki a szótagok számát s ha a szótagszám megengedte és a magyar szó rá-ráfutamodott, a a magyar fül rá-ráfeledkezett egy-egy magyar versritmusra, hát jó, ráfutamodott, de ha nem futamodott rá, úgy is jó: fő hogy a szótagszám megvolt s énekelni lehetett. A mai kényesebb és fejlettebb

izlés azonban a vers ritmusát is érezni akarja. Mi hát a tennivaló? Ahol nincs ritmus, az egészet újra kell költeni;

Uram, te templomodba léptem,
Szent hajlékodbá Istenem.
Hozzád, Uram, hozzád kiáltunk,
Sebünkre irt csak tőled várunk.
Oh hallgass meg jó Istenünk,
Imánkban légy velünk.

A másodiknak van ritmusa, itt csak az utolsó két sort kell újra írni s az előtte álló két sorban visszaállítani Szencziből az, amit a későbbi „igazítás“ kitörölt, de ami szépségre nézve semmi modern utánköltéssel nem pótolható, a

„Nosza lantok és citerák
Zendüljete fel muzsikák“

bibliás közvetlenségének meleg költőiséget lehellő ritkaszép drámaiságát:

Ur Isten, kész az én szívem,
Dobogása hozzád viszen,
Házadban hogy hálát mondjon,
Hozzád Uram, leboruljon.
Nosza lantok és citerák,
Zendüljete fel muzsikák,
Zengő szóval zengő éneket
Istenünknek énekeljetek.

Ha a „citerát“ mindenáron ki kellene dobni, helyette ez jöhetne:

Nosza buzgó kicsiny sereg
Zendüljön fel hát éneked.

A 2—4 lapok új szerzemények, apró simításra szorulnak. A *Legyen kedves az áldozat* „Istenség“-ének eltüntetésére Derzsi Domokos ajánl jobb szövegezést.

Az 5. lap *Adjunk hálát mindnyájan*-ja ereklye, az irodalmi hagyomány Dávid Ferencnek tulajdonítja, más énekeskönyvek is így veszik át. Csak jelentéktelen simítást mertünk tenni rajta, azt is részben az eredeti szöveg visszaállításával, de hogy népszerűségét növeljük, kísérletképpen a régi dallamra új ritmusu éneket is költöttünk:

1. Mennyben lakó hatalom,
Életosztó irgalom
Egyetlen egy Istenség!
Halld meg szívünk dobbanását
Fogd fel sajtó zokogását
Mélyről omló, szakadó
S meg nem álló könnyhullását.

2. Életosztó irgalom,
Add ne sorvadjon karunk,
Támogass, ha roskadunk.

Virrasszunk a néma éjben,
Várjunk rád a vak sötétben,
Arcod amíg felragyog
Fényömlésben, napsütésben.

Végül még csak egy éneket mutatunk be új formában:

1. *Dicsőítünk és tisztelünk*
Örök Isten tégedet
Sziveinket itt kitárni
Vigasztalást tőled várni
Gyűlt be kicsiny sereged.
2. Kegyelmeddel, szerelmeddel
Légy közöttünk, Istenünk.
Szent lelkeddel oh buzdíts fel,
Dicsőségeddel borítsd el
Téged áldó seregünk.
3. Mi Urunknak, Krisztusunknak
Születése ünnepét
Méltólag, hogy megülhessük,
Hálával, hogy hirdethessük
Szent nevét, szent életét.
4. Keresztívával, kínhalállal
Szerzett nekünk életet.
Embervoltunk méltóságát,
Magasabbra hivatását
Példával mutatta meg.
5. Élő Isten! Élő hitben
Járt előttünk Krisztusod.
Ne hagyj tőle elszakadnunk,
Segélj holtig megmaradnunk
Abban, amit tanított.
6. Szent életre, szeretetre
Szóltott fel szent fiad.
Önts szivünkbe töredelmet,
Igazságért buzgó lelket
S elepesztő szomjakat.
7. Szomjuhozuzk, áhítozzuk
Szent igédnek szózatát.
A halálon győzelmet vett
Krisztusi szent szeretetnek
Életosztó italát

Teljesen új szöveg kell aztán a meglehetősen nagy számú új dallamra. Keresünk, ahol találunk. Bár ez egy kicsit hálátlan mester-ség, mert szöveg és dallam úgy igazán szép, ha egyszerre született,

ha versnek és zenének igazán *egy* a szívverése és lüktetése. Ha kétfelé húznak, azt valaki, vagy valami mindig megbánja. Ennek az évszázados kétfelé húzásnak tulajdonítható részben egyházi éneklésünk mai kínos vontatottsága is: vers és zene ritmusa addig keresték egymást, míg lassacskán mind a ketten — elmaradtak. Egymástól is, a világtól is. Zeneszerzőink mégse lettek okosabbak. Ma is azt hiszik sokan, pörge kalappal menten magyar lesz az a fránya francia-német dallam s a jambusra ma is habozás nélkül készek ráhúzni a rámás csizmát, mint annak idején a Szózat megzenésítője. Meg nem állhatjuk, hogy itt zárjel között szóvá ne tegyük ezt a rettenetes csúfságot. Hát hol és merre tartják fülüket a hivatásos karmesterek? Hát nem akad végre bátor zeneértőnk, aki helyettünk laikusok helyett is bátran és magyarul megmondja: „Az Isten szent szerelmére, magyarok, ne húzzatok a strimflire sarkantyút, ne énekeljétek az Egressy sarkantyúpengéses dallamára a Szózat jambusait. Külön-külön mindakettő igen szép, de együtt . . . Mintha dróton rángatnák s pénzért pofoznák az embert.“

De hát ez csak maradjon zárjel. Akiket éget, azokhoz úgy se jut el. Legfeljebb a tanulságát vonjuk le:

Zeneszerzők! Ha nem Hekuba nektek a magyar zene, a népies magyar zene, a pokolba kívánjatok minden iambust. Megzenésítésére ne vállalkozzatok. De ha mégis vállalkoznátok, előbb parancsoljatok rá a lábatokra, hogy ne járjon csárdást hozzá.

És itt pontot tettem volt már, amikor valaki arra figyelmeztetett, hogy nem világos, amit mondani akarok. Megpróbálom hát értelmesebben beszélni — versben. Akinek a füle nem érzi, milyen kiáltó ellentét van a Szózat vers ritmusa és dallama között, énekelje el a dallamára ezt a rögtönzött kadenciát:

Jaj de magas, jaj de magas az én rózsám háza,
De nem látom, de nem látom, hol van a tornáca.
Az én rózsám azt izente, ne maradjak hátra,
Menjek hozzá meggyet szedni picit piros számra.

Aki most se hallja ki a sarkantyú pengését, annak — nincs füle. Már most tessék ehhez a sarkantyúpengéshez hozzáképzelné a iambust, a száraz iambust t. i. a vers megvesztegető bűbája nélkül s aztán mondja meg őszintén, nem rettenetes bicskanyitogatás ez.)*

Pedig ilyen bicskanyitogató énekkel, illetőleg énekléssel a mi Énekeskönyvünk is tele van. Ott van mindjárt a *Világosság szent Atyja*, egyik legkedveltebb énekünk. Aki megfigyelte, hogy elnyújtják, elszélesítik, annak egyenesen kétségbe, vagy legalább is nagyon de nagyon gondolkozóba kell esnie gyülekezeti éneklésünk sorsa felett. Mintha szent örület szállná meg a hiveket, a megfogott hangot itt mindenki fogja, fogja s nem eresztí. Mesturam rendesen csak intonál. Nem vezetí, csak legfeljebb téringetí, elébe kap, meg utána

*) Értsük meg. Nem a jambusban és nem a sarkantyuban van a baj. Az a baj, hogy *együtt* nem tudnak táncolni. A sarkantyú úgy rángatja az előkelő sleppes dámái, mintha bokorugrós tűzrölpattant helyretyutyuja volna. Szakasztott olyan rángatódzás ez, mint mikor a botfüllű diák skandalja Horatius: *Beatus ille qui procul negotiis-t.* A nyomaték is, a rángatás is a rövid szótagon.

szalad a gazdátlanul vágató hang-paripáknak. Igazi magyar szimfonia. A vezetés érezhetőleg a legjobb tüdőre száll. S száll-száll az ének a seregek Urához Istenéhez, száll, szabadon száll, úgy, ahogy a belső buzgóság diktálja s a nekifeszült torok megengedi. Itt-ott egy-egy pillanatra mintha megtorpanna, mint a ménes, mikor szelet fog, hogy a másik percben aztán annál szilajabb és kiszámíthatatlannabb vágatásba csapjon. Igazi magyar szimfonia. Nemcsoda, ha angol hitrokonaink olyanforma vegyes gyönyörűséggel hallgathatják, mint a szentéletű talián Gellért püspök jó 900 évvel ezelőtt a kézi malom forgató magyar szolgálólány énekét: „Mondd meg, Walter, mi volt ez?” S Walter, az okos német Walter 900 évvel ezelőtt bölcsen megmondta, hogy ez, uram, a magyarok szimfoniája. Amde mi 900 év múltán se lettünk okosabbak. Ma se látjuk, mekkora kincsünk van.

Boldogult szegény édesapám jut eszembe. Hires előénekes volt: jobb keze s egyben réme minden kántornak. Most is előttem áll, amint két árva tehenével s a százesztendő Szikra táltossal a kert alatt a falu végén szánt. Én a Szikra gerincén fészkelődöm, az öreg az ekeszarvát fogja s minden fordulónál rá-rákezd egy egy zoltárra, de az első sornál sohase jut tovább, a Szikrát kell egy-egy kacsaringós imával nagyobb buzgóságra nógatni akkora hangon, hogy a harmadik falu határán is felneszelnek rá az emberek: Ha' te, Benedek szánt! Nem baj, azért akad a zoltáréneklésre alkalmasabb pillanat is. Az adventi reggelek bibliás melege ma is megcsap, ha magam elé idézem, amint a hideg téli reggelen — hol van még a virradat ilyenkor? — édesanyám felkel, tüzet rak s mi, gyerekek azalatt a meleg takaró alatt megbujva órák hosszáig fujjuk édesapám vezetése alatt a *Tebened biztunk*-at. A szabad tűzhely lángjávai együtt lobog az ének s együtt töltik be jóleső meleggel és boldogsággal a kis szobát. Csak az én örömömben vegegyül egy-egy kis ürröm. Gyengének és „falcs”-nak hallom a hangom. Azért nem is igen fuvom. Inkább a tüzet nézem s naiv örömmel gyönyörködöm benne, hogy Dávid király ime még a tűznek is tud parancsolni, a tűz is az ő nótájára lobog. Ugyanakkor állapítom meg azt is — csak a gyerek tud igazán megfigyelmi mindent — hogy édesapám soha *egyformán* kétszer nem énekel egy énekét. A hang, az igen, az egyforma, de a beosztás, a pihenő, a nekilendülés az éppen olyan kiszámíthatatlanul szeszélyes, mint a lángnyelvek nyaldosása, olyan végtetekben járó, mint a magyar lélek. Mondd meg okos Walter, mi ennek az oka? Mi az oka, hogy a magyar nótát láthatatlan karmesterek dirigálják? A rubato. uram, a rubato, mondják a mai zeneértő okos Walterek. S az okos Waltereknek most is igazuk van, csak mi nem vesszük már végre komolyan azokat a láthatatlan karmestereket. Avagy látott-e már nálunk valaki komoly kíséreltet arra nézve, hogy valaki azoknak a rakoncátlan rubatok — miknek önként fölnyissa a sorompót s ne csak hogy ne szídja ki, hanem egyenesen betessék a templomba?! Pedig ha már hivatlanul úgy is bejönnek s világcsufjára úgy is szétrugják és megcsufolják az idegen műzene szűknek bizonyult ketreceit, vagy tárt kaput kellene nekik nyitni, hadd rugják a port, hadd kergethessék „a sivatag viharát

s a "villám sárga kigyóit", vagy keményebb pórázra kellene fogni őket.

Mi hát a tennivaló? Bátran fölnyitni a sorompót annak a 900 év óta megbámult és mosolygott magyar szimfoniának, rubatonak, vagy minek, amit mi laikusok ma úgy hívunk, hogy *tárogató*. Be kell eresztetni a templomba, nem az instrumentumot, csak a lelkét, azokat a szívremegtetően szép s alapjában úgy is templomi eredetű kuruc dallamokat. A *Világosság szent Atyjájából* ritmusoknak és dallamoknak kegyetlen csontropogása kerekedik, ha karikásra nem fogjuk a paripát, de az *Őszi harmat után* éppen csak akkor szép, ha úgy fújják, mint Várfalván a *Világosság szent Atyját*, t. i. szabadon nekieresztve és megkötetlen szárnyalással. Ez nem fog megcsúfolni semmi idegen ritmust, ezt a lelkünkben elkezelt szívverést akarva se lehet elrontani, ez igazán a *mi* énekünk lesz, ezt az angol is csodálattal fogja hallgatni, mert ilyet nem árulnak a Themze mellett.

S a *Világosság szent Atyjájával* mi lesz? Lesz azzal is valahogy. Ha már egyszer a tárogató révén meg lesz a biztosító szelepünk és levezető csatornánk, nincs az a buzgóság-zuhatag, amit ne lehetne szabályozni. Csak azt nem szabad hinnünk, hogy zsák a foltját, víz az árkát úgy is megtalálja. Jaj, de hogy találja. Szabályozás nélkül elsekélyesedés, elposványosodás, holtágakba sodródás a sorsa. Viznek is, éneknek is. A szöveg-reviziónak éppen az a célja, hogy árkot, medret vájjon, töltést építsen, zátonyt robbantson a dallam-zuhatagoknak.

Az új mederben aztán nem kell félni semmi áradástól. Az új mederben talán-talán dallam és vers-ritmus is inkább egymásra találnak végre s nem lesznek kénytelenek haragszom rád-ot és kergetősdit játszani.

PÁLFI MÁRTON.

*) E rendkívül érdekes tanulmányt különösen énekvezéreinknek ajánljuk szíves figyelmébe.

Útő Lajos kolozsvári énekvezérünk egyik vasárnap délutáni Istentisztelet alkalmával (a kollégium dísztermében) közönség nélkül solóban elénekelt az Unitárius Közlöny 1922. évi 4-ik számában közölt „Töredelmes ének”-et „Gyöngye-violának letörtött az ága” kuruc ének dallamára. Kétlő harmónium játék-kíséréte mellett igazán pompás műélvezetet nyújtott szép éneke. Hogy azonban e műélvezetben volt-e annyi vallásos áhitat, amennyi a templomi énektől általában megkívántatik, az a bemutató kísérletnek újszerűsége miatt egyszerű hallás után nem volt megállapítható. S ha kétlő harmoniumon művészi játék mellett a javasolt ujtás be is válik, kérdés marad, hogy mivé lesz a magyaros dallam legtöbb templomunknak régi, rossz orgonáján? Vajjon tudnánk-e ott javítani a jelenlegi valóban türethetetlen zeneletlenségen valamit a javaslat által?

S nem utolsó helyen kérdezzük, hogy mit szól e kétségkívül étkes és komoly megfontolást igénylő javaslatához a falusi templomjáró közönség?

Szerk.

KOLOZSVÁRI KLENODIUMAINKRÓL.

Nagy és díszes közönség tekintette meg a D. F. E. és az U. I. T f. évi januárius 29-én délutáni előadásán a kolozsvári unitárius egyházköztség bemutatott klenodiumait. Kollégiumunk dísztermének szó székén, szószékfeljáróin, nagy asztalán és asztalkerítésén gyönyörű kiállítása volt egyházművészeti emlékeinknek. Az előadó *Kelemen Lajos* választmányi tagunk hangsúlyozta, hogy nem tulajdonképeni műtörténeti, hanem bemutató előadást, mintegy kalauzoló magyarázatot kívánt tartani s ennek keretében számos oly történeti vonatkozásra mutatott reá, melyek megsokszorozzák előttünk egyes egyházi emlékeink történelmi és kegyeleti értékét.

Mióta az előadó 1913-ban először foglalkozott a Ker. Magvetőben a klenodiumokkal, azóta Kolozsvár város régi számadáskönyveiben megkerült a klenodiumok 1577-iki összeírása. Ebből megállapítható, hogy a reformáció nem pusztított el akkor még oly sokat, amennyit a közhit és a későbbi adatok állítanak. Így az említett összeírásban a katolikus egyházi felszerelésekből 6 különféle casula, 1 kápa, 1 aranyos bársonyruha, 2 ezüst pohár, 2 ezüst tányér, 1 ezüst kanna, sőt a 2 ostyatartó ezüst ládácska is megvolt. Ezekről az utóbbiakról tudjuk, hogy csak 1711-ben kerültek eladásra; egy ezüst pohár illetőleg kehely s a két tányér ma is megvan és az előadó azokat bemutatatta.

Ez a három utóbbi darab különösen becses emlékünknél. Közülök a nagy aranyozott ezüst ú. n. gerezdes, oblatiós kelyhünk a XVI. századból, rég a reformáció kezdő korából származik. Ez és 1562. évszámmal elhatárolt aranyozott ezüst tányérunk dátumtalan társával együtt kétségtelesen a *Dávid Ferenc papsága idején, az ő kezében szerepeltek, úgy, hogy ezeket az ő és Heltai Gáspár emlékeinek tekintetjük.* Azóta aztán összes nagy püspökeink használták ezeket az úrvacsora vételénél és osztásánál, úgy, hogy ezek kegyeleti értéke reánk nézve megbecsülhetetlen.

Két egyenlő ezüst boros kannánk *Georg Eiben Katherina* nevével a vallásszabadságbiztosító bécsi béke évéből származik. Egy híres szebeni ötvös művei s annak a Toroczkaai Máté püspökünknek az idejében kerültek birtokunkba, aki a jézsuitak 1603-iki kolozsvári elűzetéseért hosszú ideig üldözve bujkált a torockói vasbányák üregeiben. Az 1599--1604 évi gyászos idők és rablások emléke szól hozzánk a két kanna következő külön magyar és német felíratából:

„Ez legyen az Istennek dicséretire, az ő anyaszentegyházának asztalának tiszteletére. Átkozott legyen, valaki ezt magának tulajdonítja. Anno Domini 1606“.

Egyik gyönyörű, virágbokrátszerű, késői csúcsives és renaissance-művészeti kelyhünk 1636-ból fedőtányérján adományozója:

Tölcseres Péter kolozsvári üveges és ónmívesmester emlékét őrzi. Az előadó fölhívta a figyelmet arra, hogy e mesternek 1623-ból mesterjegye ott van a főtéri Szent-Mihály templom egyik ablakbélészkövén.

Egy rezgős, bokrétás fedelű nagy úrvacsorai poharunk H. S. jelzésű még megfejtetlen nevű ötvösmester betűivel a barokk művészetének gyönyörű emléke. Kis keresztelő poharunk pedig a Hann Sebestyén iskolájának erősen domborított vert levél és virágdíszével a XVIII. százév első felének egyik legtökéletesebb erdélyi ötvösműve. Csak ezüsttányéraink egyszerű darabok; de ezeket is becsessé teszi az, hogy kettő közülök már Dávid Ferenc korában, az 1577-iki összeírásban ott szerepel.

Ón-emlékeink közül a régi szentpéter-külvárosi külön unitárius egyházközség 1537-ből dátumozott nagy ónkannája ma alighanem egész Románia legrégebb dátumos ón emléke. Ennél Európa legrégebb dátumos óndarabja, egyik sziléziai nagy ónkanna (1497) is csak negyven évvel, Magyarországon a gölniczbányai csizmadiacéh 1527-iki kannája pedig csak tíz évvel idősebb. Más két kisebb, ónkannánk 1623-ból és 1640-ből szintén ritkaságok. Ezekkel egykorú legrégebb óntányérunk is. Számos darabon kolozsvári ónmívesjegy és mesterbélyeg díszlik.

Hímzéseink mind az ú. n. úri vagy itt városi hímzések kiállítva megkapó szép látványt nyújtottak. Legrégibb dátumos darab *Tölcseres Péterné* 1636-beli *spanyolhímes* kis kehelytakarója. Ezzel legalább is egykorú, de valószínűleg régebb egy nagy színes, isologos abrosz és kendője. A XVII. századból gyönyörű színes emlék *Kemény Anna*, Gyerőffy Györgyné buzgó unitárius nagyasszony hatalmas nagy úrasztali terítője s kiválóan szép két nagy *receabrosza*, melyek közül egyiket *Rhener Szócs Istvánné* ajándékozta 1710-ben.

Egy ú. n. írásos terítőn művészi szép színes és aranyos nagy betűkkel ez a felirat képezi a szegélydíszet:

*»Bánatid kik vannak, legyenek öröme,
Vigyázzon az Isten minden szükségedre,
Istennak áldása származzik fejedre,
Lelkedet tarcsa meg az örök életre«.*

Az ezután következő ISTSI betűk valószínűleg a készítő vagy az ajándékozó nevét rejtik.

Barcsay Sándorné *Toroczkai Klára* 1796. évi úrasztali kenyérterítőjét kolozsvári templomunk építtetésének évében ajándékozta. Szlávós hatású motívumaival, finom paszttel színeivel igazi műremek. Egy régebbi színes fátyolhímzéssel együtt királynői emlékei a kiállított szép hímzessorozatnak. A XIX. századi hanyatlott ízlésű emlékeket az előadó már nem állította ki s azok bemutatásra sem kerültek.

ÁRKOSI FERENCZY LAJOS.

(1837—1922.)

Unitárius papi családból származott. Atyja Arkosi Ferenczy József, előbb iszlói, majd gagyai pap. Anyja Nagy-solymosi Koncz Ágnes. Ezen a réven a jótékonykodásáról ismert Koncz családdal és Brassaival volt közeli rokonságban. Maga is papi pályára készült. Mint papnövendék a kolozsvári leányiskola tanítója és a kolozsvári egyházközség segédkantora lett. A Kriza figyelme az éneket és zenét buzgón művelő ifju felé irányul. Kinevezte Felső-rákosra tanítónak és énekvezérnek a Sárdi Sámuel helyébe, kit Kolozsvárra helyezett át. Ez időtől fogva hosszú, szép életén keresztül szakadatlanul ez egyházközségben állott a népnevelés szolgálatában. Amilyen kevés igényű volt önmagával szemben, éppen olyan nagy súlyt helyezett az ügyre, amelynek szolgálatába állott. Nemzedékek nőttek fel lábainál, akik folyton fokozódó tisztelettel és szeretettel vették körül. Működésének 40-ik évfordulóján szép ünnepélyt rendeztek tiszteletére, amely alkalmából királyi kitüntetésben részesült. Az Unitárius egyház főtanácsa pedig „Tiszteletes“ címet adományozott neki. Azóta még 20 évig szolgálta teljes erőben és buzgóságban a népnevelés ügyét. 1920-ban nyugalomba ment s 1922. ápr. 4-én minden testi fájdalom nélkül hirtelen örökre elaludt.

Felesége Siménfalvi Anna szintén papleány volt, akivel 46 évig élt legboldogabb családi életet. Házasságukból 8 gyermek született, akik közül 6 ma is él. Közülük *Géza* unitárius egyházi főgondnok s a többiek is mindnyájan érzik a családi hagyományokban az egyházzal szemben örökölt kötelezettségeiket. A család és egyház híven őrzi az igaz ember emlékét.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

I. *Amerika.* A „Boston Evening Transcript“ dec. 6-ik számában „a lelkesülő unitáriusok“ cím alatt el van mondva, hogy százkilenc egyházközség képviselője megbeszélést folytatott arra nézve, hogy az unitáriusokat fel kell rázni az alvász betegségből, hogy hivatásuk magaslatára emelkedve, eleget tehessenek vallásétkölcsei magasabb kötelezettségüknek.

Még ezt megelőzőleg nov. 28-án a „Channing Hall“-ban Bostonban egy öttagú bizottság tárgyalt a lelkészek megalakítandó egyesületéről, minek célja az volna, hogy a lelkészek, mint az egyházközségek képviselői szervezeti úton szólhatnak hozzá egy és más aktuális kérdéshez. Mintegy 98 lelkész küldte ki e bizottságot, hogy tegyenek javaslatot a szervezésre vonatkozólag.

A chicagói egyházközségi nevelésügyi bizottság jelenti, hogy általában az összes protestánsoknál sokkal több hallgató van a theologiai szemináriumokban, mint az előző években. Azonban ez általánosságban így van az egész Amerikában, hol a prot. egyházi élet nagyon élénk.

Az Amerikai Unitárius Szövetség 96-ik évi jelentésében 152 oldalon mondja el azt a nagy munkát, amit az unitarizmus érdekében kifejtett a társaság Eliot úr elnöklése s Cornish úr titkársága mellett. Az unitarizmus hívatására gondolva, érdekesen mondja Cornish titkár úr: „Nem lehet elég sokat ismételniünk, hogy a föld kerektségén szétszórt unitárius egyházaink csoportjai között a modern életben egy kezdődő világliberalizmus bukkan fel. Az odaadó és törekvő népek ezen csoportjai a valódi alkotói a földön remélt béke és igazság birodalmának.“

330 amerikai városban, Canadában s Angliában is behozták az „Útszéli szószék“ intézményét; t. i. a templom mellett feltűnő helyen jeles mondásokat függesztenek ki s azokat megújítják, hogy a járókelők elolvashassák.

II. *Anglia.* Angliában az utóbbi hónapok legérdekesebb kérdései az anglikán és az unitárius egyházak körül forogtak az angol katolikus dogmákkal kapcsolatban.

A „Westminster Gazette“ adja hírvül, hogy a modern egyháziférfiaknak Cambridgeben tartott konferenciájával kapcsolatban egy előkelő tagot eretnkséggel vádolva, feljelentették az egyházi hatóságoknál. Dr. Rashdall az oxfordi New-College filozófusa „Világos szavak Gore püspökhöz“ címen szól a Krisztus istenségéről s a szentháromsággal kapcsolatban ad annak lehető új értelmezést, mint maga is modern egyházi férfi.

„Unitarizmus és modernizmus“ című cikkben tudjuk meg, hogy D. N. Major, a „Ripon Hall“ igazgatója s a „Modern Churchman“ kiadója az, akit eretnkséggel vádolnak s aki a „Hibbert Journal“-

ban modern egyháziférfiak vagy unitáriusok címen kifejti, hogy az unitáriusok nem vezethetik a világot s így az anglikán egyházat kell megreformálni, hogy szellemi vezető lehessen.

Gore, Oxford püspöke lefújta a Major elleni feljelentést s mikor a canterburyi érsekhez megfellebbezték az elútasítást, az érsek azt mondta, hogy a püspök intézkedett a maga körében s neki sem joga, sem kedve nincs abba beleszólni.

Az egészben az a fontos, hogy sok előkelő gondolkozású férfi belátja, hogy vallásos fejlődésre szükség van s az unitáriusok helyzetét, kik szabadon fejlődhetnek, sokan irigylük is. Ezért látszik az unitarizmus az ő szempontjukból az útban levőnek, bár elismerik, hogy „az unitarizmus nemes harcot vív a keresztény vallás tanulmányozásában a szellem szabadságáért.”

Angliában és Franciaországban feltűnően megcsappant a papi pályára menők száma. Délfranciaországban pl. az utolsó 7 év alatt 105 meghalt lelkész helyett csak 12-t tudtak beállítani. Angliában Durham püspöke mondja, hogy a háború óta évente a háború előtti létszámnak egyharmadánál is kevesebbet szenteltek fel.

Ezen az angolok úgy segítenek pl. az unitáriusoknál, hogy világi papokat készítenek elő a nemes hivatásra s előadókül jelenleg Dr. Gow (Újtest.), Ph. Moore (Ótest.), Dr. Mc. Lachlan (egyház-tört.), Dr. S. H. Mellone (vallásbölcselet) tanárokat és lelkészeket sikerült megnyerni.

Az angoloknak egyik legnagyobb emberük lord Bryce, aki amerikai nagykövet volt sokáig, 84 éves korában meghalt. Felesége unitárius volt s ő maga presbiteriánus családból származott és mindvégig haladó embernek bizonyult. 1914-ben az öreg tudóst az oxfordi egyetem disz doktorává avatta a németországi göthai herceggel egyszerre.

Lord Bryce mondta, hogy „soha sem kell félni a kisebbség között lenni” --- mert rendszeren a kisebbségnél van az igazság. Nekünk unitáriusoknak is vigasztalásul szolgálhat.

Mikor XV. Benedeket pápának választották s a szabója meghalolta, azonnal ott termett, hogy a pápai ruhát, mit a ceremonia elvégzésére varrt, könnyebbé tegye, hogy a pápa össze ne roskadjon alatta.

Mondják, hogy amikor IX. Pius pápa választása volt soron, a szent kollégium elé térdelt s kérte, hogy kíméljék meg gyöngeségét s majd lerogyott és elterült a földön.

X. Pius pedig, midőn kérdezték: „elfogadod-e a választást, amely törvényszerint téged a legfőbb pappá tett?” azt felelte, hogy úgy fogadja el, mint egy keresztet s később hosszas imádkozás után mondta, hogy nagy áldozat az s érezte, hogy be fog következni.

Egy cambidgei hallgatóról mondják, hogy amikor elvégezte a teológiát, egyik tanára előtt hálát adott az Istennek, hogy tanulmányait befejezhette. Tanára ezt válaszolta: Hogy, hogy; hiszen én még csak most kezdem a magamét valóban. Angliában is úgy van az, hogy a jó pap holtig tanul.

„Unitarizmus Erdélyben” címen alólírott felhívta az angolok és amerikaiak figyelmét, hogy vegyék munkába a világ unitarizmusának egységes megszervezését.

IRODALOM.

Az unitárius egyház rendszabályai (1626—1850). Levéltári kutatás alapján összeállította magyarázva dr. *Tóth György*. Cluj—Kolozsvár, 1922. 8°. 126 l. Ára 50 lei.

Szerzőtől egy esztendő alatt a második egyházjogtörténeti munka. Az első „Az unitárius egyház szervezete“ címen jelent meg. Az alább ismertetendő munka az 1626—1850. évek egyházjogi anyagát öleli fel, de épen ez évszámok mutatják, hogy az anyag-felölelés nem volt teljes, mert az I. kötet a jelenleg érvényben levő egyházalkotmányunkat ismerteivén, az 1850-től 1899 ig való jogi anyag (az utolsó jegyzeteket nem tekintvén anyagpublicationak) ép úgy kimaradt, mint a másik oldalon az egyház megalapításától 1627-ig terjedő időnek vonatkozó egyházjogi alkotása. Az egyik hiányon a készülő IV. kötet szándékszik segíteni, a másik hiányon azonban, úgy látszik, csak a régóta várt egyházjogtörténeti okmánytár segíthet, lévén a kezdő korszak jogi anyaga keresztül-kasul összeszöve dogmatikai és iskolaügyi, tehát nem kizárólagos „jogi“ vonatkozásokkal.

A most közölt anyagról maga a szerző szinte a ridegségig menő határozottsággal állapítja meg, hogy elavult. Mindennek ellenére is kétségtelenül nagy jelentősége van a publicationnak, mert becses sajnálatos, hogy a szerző a jogtudományi irodalomban különben szokásos „jegyzetes“ feldolgozással a munkának gyakorlati használhatóságát csökkentette, mert jól átgondolt, tervszerű beosztás és elrendezés helyett apró jegyzetekbe darabolta szét azon megjegyzéseit, amelyeknek vezető-elvszerű alkalmazásával a publicált anyagnak áttekinthetőségét s a történeti fejlődés plauzabilis igazolását kellett volna szolgálnia. Különösen áll ez a presbiteri szervezetek kialakulására irányuló történelmi fejlődés bemutatására, mit a szerző, Bochkor és Zoványi műveire való utalással, helyesen kapcsol be az erdélyi fejedelemség történetébe, de műve szerkezetének alaphiányai miatt nem világít meg annyira, mint azt ez a fontos történelmi kapcsolat megkívánná.

Szerzőnek az okmánypublikáló irodalomra megállapított nemzetközi szabályok (részletesen ismertette azokat Thallóczy Lajos a „Magyar Történelmi Emlékek“ I. osztály XXXI. kötetének előszavában) ügylátszik elkerülték figyelmét s emiatt sok fáradsággal végezett el olyan munkát, amit szakszerű hozzáértéssel jobban, könnyebben s az olvasó szempontjából hasznosabban értékesíthetett volna. Óhajtható volna, hogy könyvének további kötetekben Szerző alkalmazkodjék e nemzetközi szabályokhoz, mert azok nél-

kül ma már nem lehet tudományos igényt kielégítő okmánypublikálást végezni.

Hasonlóképen seregnők, ha Szerző a további kötetekben elhagyná a saját indítványával való kérést. Ha az ellenkezőt nem tudnók, azt kellene hinnünk, hogy egyedül Szerző az, aki egyházunkban az egyházi jog- és törvényalkotás összes munkáit végezte. Pedig, ha Kaáli Nagy Elek, Fekete Gábor, Gál Jenő, dr. Ferenczy Géza, dr. Költő Gábor, valamint a mindenkori Egyházi Főtanács, Főtanácsi Bizottság és E. K. Tanácsnak, továbbá az egyházköröknek vonatkozó alkotásait, illetőleg indítványait Szerző ezután kiadandó köteteiben a szerzői jog szempontjából is kellő figyelemre méltatná, észre venné, hogy rajta kívül még nagyon sokan munkáltak e téren.

E hiányosságokkal és hibákkal szemben érdeme szerzőnek, hogy a vonatkozó anyagot Mikó jogtörténeti munkáinak felhasználásával és azoknak utalásai alapján szorgalmasan összegyűjtötte s a latin anyagot Gálfi Lőrinc, dr. Kolozsvári Sándor, Biró Vencel és Márkos Albert tanároknak gondos fordításában magyarul is közzé tette. És még egy: az hogy könyvét a mai nehéz viszonyok között is kinyomatta. Bármennyi folytatkozása is legyen munkájának, az által, hogy a mult emlékeit könnyen hozzáférhetővé tette, egyházi irodalmunknak becses szolgálatot tett.

A könyv részletes ismertetésébe, vagy épen részletes bírálataba *ezuttal* nem bocsátkozunk, azonban már most jelezzük, hogy arra minél előbb visszatérünk.

—i.—

*

Balogh Endre: Hajótörtek. Elbeszélések. Kiadta a Minerva Rt. Ára 26 leu. Cluj—Kolozsvár. 1922.

A természettudósok állítják, hogy vannak lények, melyek osztódás utján szaporodnak. A sejt a fejlettség bizonyos fokán egyszerűen kettéválk s azután mindenik függetlenül a másiktól folytatja a maga individuális életét. Valami efféle osztódás történt a magyarság szörnyű politikai katasztrófája után a magyar irodalommal is. Régen Budapest fölszívott s többé-kevésbbé a maga képére és hasonlatosságára alakított át minden valamirevaló magyar tehetséget; a lecsatolás után — legalább itt Erdélyben — új, önálló irodalmi élet kezdődött. Új napilapok és folyóiratok születtek s bennük eddig nem hallott vagy csak kevésbé ismert tehetségek bontogatják szárnyaikat, biztatván a kétségbeesetteket, hogy Isten útjai és céljai a népek lealázásában és fölemelésében is végéremehetetlenek.

Ezek a gondolatok jutottak eszünkbe, mikor Balogh Endre könyvét végig lapoztuk. A szerző regényeknek nevezi ezeket a szomorú történeteket. S a könyv első és határozottan legértékesebb darabját illetőleg (Fehérrügy) igaza is van. Több mint felét a könyv lapjainak tölti be ez a szörnyű székely történet. Hőse egy székely kisbirtokos, ki a háborúban megvakul s így, világtalanul tér meg hosszas fogság után falujába. Itthon megpróbál elhelyezkedni, felesége rég hűtlenné lett hozzá, új fiatal asszonyt

hoz a házhoz, annak s ifjú szolgálégyényének a segítségével gazdálkodni fog. A fiatal asszony azonban béresével megcsalja urát. Mikor egyszer tetten kapja a fiatalokat, öltre megy a béresrel s ez a dulakodásban halálosan megsebzí a vak embert. Hosszú hónapokig nyomja a világtalan a városi kórházban az ágyat. Azalatt az asszony otthon magába száll, a katasztrófa megtisztítja, éjt napot egygyé téve dolgozik, fárad, hogy ura felgyógyulta után mindent rendben találjon s ezzel bocsánatát kiérdemelje. Azonban a vak nem tud lábra kapni. A kórházban meghal s a halottnál, az elkorhadt törzsnél megjelenik a megtisztult asszony karján a most csirába kapott új élettel, a fiatal, fehér rüggyel, kis fiaccs-kájával.

Ez az egyszerű történet elejétől végig csupa élet. Hejh az a kínlódásos, verejtékes, küzdelmes székely élet! Attól fogva, hogy ez a szerencsétlen vak ember otthon a vonatnál leszállva hazafelé tapogat s vezetője segítségével kikeresi egyik földje határait, azután arra ráesik és két vállát meg-megrángatva felzokog, attól fogva egészen addig, míg a kórházban ez a fel-felvilláncsoló élet utolsót lobban: mind csupa igazság. A vak lelki világának oly mesteri rajzát kapiuk, hogy e tekintetben Erdély legtehetségesebb elbeszélői közt foglalhat helyet a szerző. Nyelve új, erős, a Szabó Dezsőre emlékeztető, amannak túlzásai és trágárságai nélkül.

Kisebb elbeszélései nem ilyen értékesek, bár ezek közt is egyik-másik (pl. Megindul az iroda) rettentő tragikummal szívlünkbe markol.

A könyv a Minerva r.-t. vállalatában jelent meg fizléses kiállításban. Ára 26 leu.

*

Dr. Makkai Sándor: A lélek élete és javai. Cluj, 1922. Az erdélyi református egyház kiadása. 8. r. 64. l. Ára 12 leu.

A 8-ad rétet alakban megjelent 64 oldalas füzet középiskolai „philosophia propaedeutika“ tankönyvnek készült s két főrésztre oszlik: I. *A lélek élete* s 2. *A lélek javai* címen. A lélek élete az, ami más tankönyvekben lélektan elnevezéssel jelenik meg s e műben a következő főrészből áll: I. A lélektan fogalma; II. A test és lélek viszonya; III. A lelki élet egysége és szétágazása; IV. A cselekvés. Más könyvekben rendszeren a logika foglal helyet a lélektan mellett s itt a második (II. rész) szakasz „A lélek javai“ cím alatt magában foglalja: I. A szépség és a művészet; II. Az igazság és a tudomány; III. A jóság és az erkölcsiség; IV. A szentség és a vallás — tárgyalását. Találkozunk tehát benne egyfelől a lelki élet elemzésével s másfelől a lélek megnyilatkozásának sajátos elemeivel kapcsolatban a lélek javainak tüzetesebb előadásával az esztetika, logika, ethika és vallás mezején. Nem egyszerű lélektan és pusztá logika tehát e kis munka, hanem érdekesen összeállított egyetemesebb természetű tájékoztató, amely bizonyos tekintetben, a maga körében természetesen, párhuzamba állítható Dr. Pauler Ákosnak kiválóan sikerült munkájával: Bevezetés a filozófiába. (Pantheon kiadás).

Sokan kifogásolhatják, hogy szerző a hitnek és vallásnak olyan szerepet tulajdonít művében, mint tette; de mi a magunk részéről ezt nem tartjuk helytelennek, sőt örvendünk annak, hogy normatív tudományok körében a vallás és a szentség is helyet kapott. Ez is tagadhatatlanul a lélek javai közé tartozik. Általánosságban a beosztást szerencsésnek tartjuk, habár az egyes részek méretei nem mindig megfelelők. Olvasásra érdemes és élvezetes műnek ítéljük e munkát, mely koncepciójában sajátos és kidolgozásban szerencsés; de hogy középiskolai *tankönyvnek* beváljon, ahhoz igen összevont és nem eléggé részletesen kidolgozott. Inkább olyannak való, akinek már előtanulmányai vannak a filozófiában.

Lelkészeinknek melegen ajánlom e kis könyvet olvasásra.

Dr. K. E.

KÜLÖNFÉLÉK.

Major Sándor. (1875—1922,) A székelyföld egyik kis községéből: Csekefalváról kelt szárnyra az ideális lelkű, de szerény és alázatos ifjú. Legtávolabbi vágyai a tanári pályáig értek el. Erős akarattal és sok nélkülözéssel elérte célját. — A mi iskoláinknál kezdette pályáját. Majd Tordán az állami főgimnázium tanára lett. Itt készítette meg családi fészket is, amelyben a küzdelmes ifjúság után nyugodt otthont találhasson. Isten gazdagon megáldotta. Nyolc gyermek reményteljes szemeiből sugárzott reá a boldogság melegsége. Oh, de jött a pusztító vihar, amely az édes apát a harcok mezejére sodorta. Azután következett a nagy összeomlás s Major Sándor ismét az egyház szolgálatába került a Tordán ujonnan szervezett főgimnáziumnál. De most már fáradtan, csalódottan és beteg. Az ifjúkori küzdelmek napjai ismét beköszöntöttek. Azonban a munka, talán az utolsó napszámos munka, amelyre bölcs előrelátással megszoktatta szépen fejlődő gyermekeit is, elűzte a családi fészkekből a megélhetés kísérteties gondjait. Reménye még egyszer föllobogott, amikor az egyház bizalma, akarata ellenére, a tordai főgimnázium igazgatói székébe emelte. De annál nagyobb volt csalódása. Rövidesen ágynak esett s a pusztító kór mellett az a keserű tudat is sietette halálát, hogy 27 évi lelkiismeretes tanári munka után úgy kellett itt hagynia szeretteit, hogy azok még a holnapai nap anyagi gondjai ellen sincsenek biztosítva. Szomorú sors! De azért Major Sándor hazája és egyháza iránt teljesítette kötelességét.

Veress Béla petrozsényi unitárius lelkész e hó 4-én Szolnokdoboka-megyében Felsőtörön házasságot kötött Kocsis Rozália urleánnyal. Az egyházi szertartást dr. Kiss Elek theol. tanár végezte.

Uj egyházköri felügyelő-gondnok. A háromszéki egyházkörben a dr. Ferenczi Géza főgondnokká történt megválasztása folytán új egyházköri f. ü. gondnokot választottak Szent-Iványi Gábor ügyvéd és földbirtokos személyében. Örömmel üdvözljük az új f. ü. gondnokot abban a tudatban, hogy ősi családja szép hagyományaihoz méltóan fogja szolgálni továbbra is egyházunk ügyét.

Hankinson Frigyes londoni unitárius lelkész mintegy két évig volt vezetője Budapesten két segélyező misszióknak, egy unitáriusnak (angol) és egy általában magyarnak (amerikai) s ez idő alatt sokféle intézményt létesített a nyomor enyhítésére és a szegénység tűrhetőbbé tételére. Kívánatos volna, hogy ezt az önzetlen buzgóságot és gyors segítést, ezt a népmentést és papi gondot Budapesten is, de más egyházközségeinkben is s általán unitárius intézményeinkben fokozott mértékben felkarolnák.

Nagyenyeden az elmúlt karácsonyi ünnepek alkalmával unitárius leányegyházközség szerveztetett s ez Kolozsvárhoz csatoltatását kérte. Igazi, buzgó unitárius hiveink vannak e fontos helyen s hisszük, hogy valláserkölcsei életük ezután egyházunk buzgóbb gondozásában fog részesülni. Még hol várhat hasonló eset az akarat és a szervezés munkájára?

Kissolymosra Amerikából Kőrösfőy János és neje Olajos Anna 12.250 L. ös-zeget küldtek a második harang megvásárlására; ehhez Danka Pál kissolymosi lakos még 4000 L-t adományozott előbb említett rokonai nevére s az így begyűlt összegből most lehet is egy harangot vásárolni. Más egyházközség is járhat így, hiszen oly sok hívünk van Amerikában. Csak írni kell nekik. Ide is írt a volt lelkész és a gondnok, Barabás József.

Unitárius napok Kolozsvárt. Az U. I. T. és a D. F. E. folytatta még a múlt évben megkezdett felolvasásait. A múlt számbunkban közöltek kivül még felolvastak: Csifó Salamon és dr. Gál Kelemen. A felolvasások befejezése után kezdetét vették szintén a kollegium dísztermében minden vasárnap délután a huszvélti istentiszteletek, amelyeket Ferencz József püspök, Vári Albert, Ürmösi Károly, dr. Boros György és Csifó Salamon végeztek. Mind a felolvasásokat, mind az istentiszteleteket szépszámu közönség hallgatta.

Az olvasókhöz. A K. M. szerkesztősége kéri az előfizetési díjak szives beküldését. Ellenkező esetben kénytelen a mai nehéz viszonyok között a folyóirat küldését beszüntetni.

Ugyancsak kérjük az U. I. T. tagsági díjainak Gálfi Zsigmond pénztáros (Kolozsvár, unitárius koll.) címére leendő beküldését is.

Amerikai statisztika az Istenben hívőkről. Amerikában már régebb idő óta foglalkoztak annak a kérdésnek tanulmányozásával, hogy a háború kövekeztében növekedett avagy apadt a hitetlenek száma. Különösen az iránt nagy az érdeklődés, hogy a tudományos ismereteknek, illetőleg a magasabb műveltségnek van-e hatása az Istenben és lélek halhatatlanságában való hitre?

Dr. James H. *Leuba*, ki a Bryn Mator College-ban, a nők részére Amerikában felállított egyik legjelesebb tanintézetnek tanára, a fenti kérdéseket szintén alaposan tanulmányozta s most tette közzé kutatásainak eredményét. Ő a jelenlegi felfogás tanulmányozásánál olyan módon járt el, hogy különböző tanintézeteknek és egyetemeknek különböző osztályú növendékeit írásbeli nyilatkozatra szólította fel. A kapott feleletekből megállapíthatta, hogy a kezdő egyetemi hallgatóknak 15%-a nem hisz a lélek halhatatlanságában, 4%-a pedig kételkedik a tannak helyes voltában. Az idősebb egyetemi hallgatóknak 45%-a föltétlenül a lélekhallhatatlansága mellett nyilatkozott. A mathematikai és természet-tudományi hallgatók között több a hitellen, mint más szakon. Egy körkérdésre kapott válaszokból, amelyet az amerikai tudósok társaságának (American Men of Science) 1000 tagjához intézett, az áúnt ki, hogy ép olyan sokan hisznek Istenben és a lélekhallhatat-

lanságában, mint ahányan nem hisznek benne (48% hisz Istenben, 59% hisz a lélekhatalatlanságában).

Gyászhirek. *Csekefalvi Török Sándor* miniszteri tanácsos, II. oszt. polgári hadiérdemkereszt tulajdonosa, a Ferenc József-rend lovagja, az unitárius egyház főtanácsának tagja stb. életének 58 ik évében folyó évi április 20-án Budapesten elhunyt.

Fekete Pálné szül. E. Csiky Anna életének 40-ik évében f. évi április 25-én Kolozsvárt meghalt.

A templomok kincsei és az éhezők Oroszországban. Egyik kolozsvári lapban olvassuk, hogy moszkvai jelentés szerint a népbiztosok tanácsa kényszerkölcsön felvételét határozta el, melyet a templomok kincskészletéből akarnak behajtani. Azt remélik, hogy 70.000 pud aranyat és 300.000 pud ezüstöt lehet így összeszedni, amelynek értékén élelmiszereket fognak az országba szállítani. A kolozsvári lap megjegyzi, hogy a templomok holt kincse ezáltal visszaadatik igazi rendeltetésének (így!) és az emberszeretet művét munkálja egyházi kasztok hatalmi törekvéseinek megalapozása helyett. Talán felesleges rámutatnunk arra, hogy a ki így ír, annak aligha van fogalma a klenodiumok rendeltetéséről s aligha tartozik valamelyik keresztény felekezethez, ha ezt hiszi, hogy a templomi kincsek egyházi kasztok hatalmi törekvéseire szolgálnak. Nem, ez még Oroszországban sem volt eddig így. Ellenben most már úgy lesz, hogy a kincseket a kommunista-kaszt összeszedi és éppen úgy tönkreteszi, mint magát Oroszországot. S mire pedig azok az éhezőkig segély alakjában hónapok múlva eljárnának, mind a kincsek és sajnos mind az éhezők valószínűleg alaposan le fognak apadni.

A porosz lutheránus egyházak újabb hittani állásfoglalása. A poroszországi generalis zsinat folyó évi március 5-én 23 szavazattal 18 ellenében újólág kimondotta, hogy „a porosz ág ev. egyházak Jézus Krisztusnak a Bibliában található Evangéliumán alapulnak úgy, amint az evangéliumot az egyházi hitvallások, különösen a régi apostoli hitvallás, az augsburgi confessio, Luthernek kiskátéja magyarázzák. Ez az evangélium az egyházi tanításoknak, munkának és az egyháziársadalmi életnek a fundamentoma.”

A Keresztény Magvető előfizetési ára egész évre: 40 leu. Pártoló díj egész évre: 60 leu, mely összeg dr. Kiss Elek teológus tanár címére küldendő (Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Az Unitárius Irodalmi Társaság alapító és rendes tagjai félárban kapják a folyóiratot.